

Abstract

In this study, I have examined the Cathars' understanding of salvation, and in particular the role that Jesus has in their idea of salvation. I do this by analysing Cathar sources from the 12th and 13th centuries to which I apply a hermeneutical theory and method. Throughout my analysis I examined the source material individually and identified salvation themes that previous scholars have identified and also new ones. The discussion showed that the goal of Cathar salvation is to return to heaven, the original state of being, in which they were angels. This is made possible through the teachings of Jesus in the gospels, teachings regarding what is right and wrong, good and evil. Jesus also instituted the only way in which a Cathar can receive salvation, that is through their baptismal rite of *consolamentum*. Jesus makes this salvation possible because, while he was dead and awaited his resurrection, he defeated the devil and death itself. He stripped them of their power, and made it possible for the fallen angels that had joined the devil's revolt against God to return to heaven, in which they once again are clad in their heavenly garments, crowns and thrones. The conclusion that I make in this study is that the role that Jesus has in Cathar salvation is vital, by imparting knowledge of what is good, by instituting *consolamentum*, and by conquering death. Previous research has merely pinpointed that Jesus brings salvation to Cathars' but not in which way he does it, which I do in this thesis.

Keywords: Catharism; Cathars; Jesus Christ; salvation; *consolamentum*; *apperallamentum*; *melioramentum*; *sancta oratio*; baptism; dualism; gnosticism; theology; rituals.

Innehållsförteckning

Del 1: Inledning	3
1.1. Bakgrund.....	3
1.2. Syfte och frågeställning.....	3
1.3. Tidigare forskning.....	5
1.3.1. Frälsning enligt katarismen.....	5
1.3.2. Riter.....	7
1.4. Material.....	10
1.5. Teori och metod.....	13
1.5.1. Teori: heresi och hermeneutik.....	13
1.5.2. Metod.....	17
1.6. Disposition.....	19
Del 2: Bakgrund	20
2.1. Historisk kontext.....	20
2.2. Teologi.....	23
2.3. Ritualer.....	26
Del 3: Undersökning	29
3.1. Analys.....	29
3.1.1. <i>Johannes frågor</i>	29
3.1.2. <i>Jesajas visioner</i>	32
3.1.3. <i>Text A</i>	35
3.1.4. <i>Text B</i>	39
3.1.5. <i>Manikeiska avhandlingen</i>	40
3.1.6. <i>Boken om de två principerna</i>	41
3.1.7. <i>Upprättelsen av Guds kyrka</i>	44
3.1.8. <i>Glossan om Herrens bön</i>	45
3.2. Diskussion.....	47
3.2.1. Katarisk frälsningsteologi.....	47
3.2.1.1. Återkommande frälsningsteman.....	47
3.2.1.2. Frälsningsteman i enskilda texter.....	52
3.2.2. Jesu Kristi roll.....	54
3.2.2.1. Jesus som lärare.....	54
3.2.2.2. Jesus som instiftare.....	56
3.2.2.3. Jesus som eskatologisk hjälte.....	57
3.3. En ny förståelse av katarismen.....	59
Del 4: Avslutning	63
4.1. Sammanfattning.....	63
4.2. Slutsats och vidare forskning.....	63

Del 5: Käll- och litteraturförteckning	65
5.1. Källor.....	65
5.2. Litteratur.....	65
5.2.1. Tryckt litteratur.....	65
5.2.2. Elektronisk litteratur.....	66
Appendix	68
Begreppslista.....	68

Del 1: Inledning

1.1. Bakgrund

Något av det mest centrala för modern kristendom är påskens berättelse om Jesus från Nasaret som kom inridandes på en åsna och dog på korset, för att på tredje dagen uppstå igen ifrån de döda och vandra omkring på jorden ett tag till. Det är mycket som händer under stilla veckan, instiftandet av nattvarden på skärtorsdagen och Jesu försoningsdöd på korset under långfredagen. Vid samma tid som Anselm av Canterbury och Thomas av Aquino utarbetade sina teorier om korsdödens försonande egenskaper fanns det samtidigt andra kristna som hävdade att korsdöden kanske inte var försonande eller ens frälsande. För vad händer med kristendomen om Jesus inte dog på riktigt? Vad händer med påskens berättelse om Jesus inte ens har en fysisk kropp? Den kristendomen hade sett fundamentalt annorlunda ut, eftersom Jesus från Nasaret som den kristendomen tror på, hade varit fundamentalt annorlunda. En kristendom där frälsningen inte kommer från korset, utan någon annanstans ifrån. Detta är inte ett hypotetiskt scenario i en parallell verklighet utan detta har varit en verklighet för många människor, som de har varit villiga att gå i döden för. Det handlar om katarerna, en sydfransk och norditaliensk grupp som menade att den materiella världen är ondskefull och därav kunde inte Jesus ha varit en fysisk del av den materiella världen. Men frågan kvarstår, vad händer med kristendomen om Jesus inte fysiskt dog på korset? Närmare bestämt, hur förmedlar Jesus från Nasaret frälsning om han inte fysiskt dör?

1.2. Syfte och frågeställning

Syftet med detta arbete är således att undersöka katarernas uppfattning av Jesu Kristi frälsningsverk, det vill säga, vilket sätt Jesus förmedlar frälsning på, men också hur denna frälsning har fortsatt förmedlas till de troende genom tiderna. På detta specifika område har det inte bedrivits särskilt mycket forskning. Forskningen har i huvudsak fokuserat på katarernas historia, deras ursprung, uppkomst och fall. Även om en del forskare har tittat närmare på katarernas teologi, har detta sällan gjorts på ett fördjupat sätt, utan man har fokuserat på deras övergripande kosmologi. Vem Jesus var enligt katarismen har närmast varit ett sekundärt fokus för forskningen. Med det sagt finns här ett omfattande tomrum i forskningen om katarerna, ett tomrum som mitt arbete syftar till att börja fylla. Därför kommer jag att undersöka både katarisk

teologi, deras uppfattning av vem Jesus var och hur frälsningen blir tillgänglig för mänskligheten, men också hur denna teologi kommer till uttryck i deras riter, en annan aspekt som inte har studerats särskilt ingående av forskare. Jag vill även titta närmare på i vilken utsträckning det är själva kunskapen (*gnosis*) som förmedlar frälsning eller om det är genom riterna som Jesus förmedlar frälsning, riter som instiftats av Jesus själv. Genomgående i forskningen om katarerna har forskare fokuserat på att katarerna skiljde sig från katolicismen och att dessa skillnader var fundamentala, nämligen att katarerna var dualister, och på grund av detta stämplades som heretiker. Synen på katarerna har format hur man har studerat dem, där de har studerats utifrån att de hör ihop med andra grupper av kristna som också stämplats som heretiker, framför allt andra kristna grupper som var dualister. Därav är även syftet med min studie att använda mig av en hermeneutisk teori och metod, att studera katarerna och deras syn på frälsningen utan att läsa in fördomar och att vara öppen för att katarismen, och specifikt dess frälsningssyn, inte var så annorlunda, i förhållande till den tradition i vilken de stämplats som heretiker.

Genomgående kommer min undersökning utgå ifrån en primär frågeställning, som kommer fungera som övergripande vägledning men också som den slutgiltiga fråga som min undersökning ämnar att försöka besvara. Till min hjälp kommer jag även att använda mig av tre grundläggande frågeställningar, som ska konkretisera vad den övergripande frågeställningen vill komma åt. Grunden till mina frågeställningar ligger i premissen att enligt katarerna så förmedlar Jesus på ett eller flera specifika sätt frälsning. Följande frågeställningar kommer jag att använda mig av i min undersökning:

På vilket eller vilka sätt förmedlar Jesus Kristus frälsning enligt katarerna?

- A. Vad innebär frälsning enligt katarerna?
- B. Vilken är den avgörande frälsningsgärningen som Jesus Kristus utför?
- C. På vilket eller vilka sätt förmedlar Jesus frälsning genom katarernas riter?

Således vill jag med frågeställning A undersöka vad den katariska frälsningen innebär. Därefter vill jag med frågeställning B undersöka vad som är den avgörande gärningen som utförs som Jesus gör som är frälsningens ursprung. I frågeställning C vill jag undersöka hur det är genom

olika riter som Jesus förmedlar frälsning, riter som Jesus eventuellt själv har instiftat, uppmanat till och även själv genomgått. Med frågeställningen gällande riter vill jag även undersöka om det finns något i själva riten som Jesus förmedlar frälsning genom.

1.3. Tidigare forskning

Den tidigare forskning som finns angående katarerna har som sagt i väldigt stor utsträckning handlat om katarernas historia, var de kom ifrån och hur rörelsen dog ut efter korståg och inkquisition.¹ Katarernas historia är givetvis intressant och viktig, därav kommer del 2 av denna uppsats ägnas åt att kortfattat återge katarerna historia, samt att mer strukturerat redogöra för deras teologi och deras riter. Men för denna forskningsöversikt har jag istället valt att dela upp litteraturen i två kategorier. Den första kategorin är den tidigare forskningen som berör katarernas syn på frälsning, det vill säga deras teologiska syn på Jesus, på människan och på kosmos, medan den andra kategorin av litteratur istället primärt fokuserar på katarismens olika ritualer. I resterande delar av mitt arbete kommer det förekomma begrepp på latin, dessa förklaras i medföljande appendix.

1.3.1. Frälsning enligt katarismen

Katarismens frälsningsteologi har som redan framgått inte undersökts särskilt mycket. I den litteratur som finns som på något sätt nämner frälsning inom ramen för katarernas teologi görs detta på ett övergripande sätt, utan att gå in på detaljer. Ett sådant exempel är Carol Lansing som skriver i sin bok *Power and Purity: Cathar Heresy in Medieval Italy* från 1998 om hur katarismen i Italien såg på kön och sex. I boken ges några exempel på katarer som har förhörts av inkquisitionen och har berättat om hur de tänker och resonerar kring kroppen och sex. Genomgående används främst förhörprotokoll som det primära källmaterialet, vilket i sin tur inte är fritt från problematik. Inkvisitorerna eller skrivarna som antecknar förhöret besitter då möjligheten att, avsiktligt eller oavsiktligt, missrepresentera katarerna och istället projicera sina egna fördomar och förutfattade åsikter. I ett av förhörprotokollen berättas om en man som hade avstått från sexuellt umgänge i två år då det enligt honom själv var nödvändigt att iaktta sexuell

¹ Se till exempel: O'Shea, Stephen, (2000), *The Perfect Heresy: the Revolutionary Life and Death of the Medieval Cathars*, Profile, London; Weis, René J. A., (2001), *The Yellow Cross: the Story of the Last Cathars, 1290-1329*, London, Penguin.

avhållsamhet för att rena själen.² Detta talar inte direkt om frälsning utan visar snarare kanske spår av en uppfattning att själen för att kunna nå frälsning behöver vara ren, möjligtvis fri från synd.

Vidare berättas om en annan man som menade att det inte skulle ske någon fysisk uppståndelse av kroppen utan istället hoppades han på att få slippa att återfödvas.³ Detta är uttalanden från en specifik person i protokollen men dessa åsikter lär ha varit vida spridda. I det som denne mannen säger verkar det som att målet med frälsning är att få undgå återfödelse och istället få återvända till den himmelska världen, vilket kan förstås utifrån att katarerna ansåg sig vara änglar fångade i människokroppar.⁴ Katarerna menade alltså att de hade ett himmelskt ursprung och målet var att återvända till detta ursprung. I protokollen framgår det också att Kristus endast kom för att frälsa de som har en angelisk själ.⁵ Denna person antyder att Jesus Kristus kom till världen för att frälsa några, inte alla. Således kommer Jesus med någon form av frälsning, men exakt vad och hur framgår inte. Vi kan nu se ett antal centrala teman såsom: renhet, att slippa återfödvas, återvändande till den himmelska världen och en antropologisk dualism (att människor av naturen är goda eller onda). Dessa centrala teman pekar på vad frälsningen enligt katarerna innebar, nämligen att genom att leva ett liv av renhet kommer en katar kunna undgå att återfödvas och istället återvända till den riktiga världen.

I Ylva Hagmans avhandling *Katarerna: enhet och mångfald inom den kataro-bogomiliska rörelsen* presenteras katariska dogmer, med ett särskilt fokus på de italienska katarernas teologiska uppfattningar av dogmer rörande Lucifer, antropologi och soteriologi.⁶ Enligt Hagman menade katarerna att Jesus endast kom till världen för att frälsa de förtappade, det vill säga, bara de människor vars själar har kommit från himlen, till skillnad från de människor vars själar är av änglar som djävulen har skapat.⁷ Frälsningen verkar även här innebära att katarerna ska återvända till sitt egentliga, himmelska, hem, och i detta blir Jesu funktion att ha förmedlat sättet för denna

² Lansing, Carol, (1998), *Power and Purity: Cathar Heresy in Medieval Italy*, Oxford University Press, New York, s. 114-115.

³ Lansing (1998), s. 115.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Hagman, Ylva, (1994), *Katarerna: enhet och mångfald inom den kataro-bogomiliska rörelsen*, Esclarmonde, Diss. Lund: Univ.,Ulricehamn, s. 76-79.

⁷ Hagman (1994), s. 78-79.

befrielse, *konsolamentum*.⁸ I ett annat verk har Hagman jämfört katarismen med en tidigare kättarrörelse, nämligen manikeism.⁹ Även här argumenterar Hagman för att målet för katarerna var att återförenas med sin himmelske ande. De menade nämligen att de utvalda människorna bestod av kropp (himmelsk sådan), själ och ande, men att själen därefter har placerats i en jordisk kropp och således separerats från det himmelska. Därav var målet återförening och vägen till den återföreningen låg i att genomgå *konsolamentum*.¹⁰ Det framgår även att katarerna ansåg Jesus vara underordnad fadern, att Jesus inte hade en jordisk kropp men däremot hade en himmelsk kropp som han kom till jorden med samt att han endast hade kommit för att rädda Israels förlorade får, det vill säga de katarer vars själar var dessa änglar som var fångslade i ”köttfångelse” (kroppen).¹¹ De teman som även Hagman tydligast lyfter fram är alltså återförening och antropologisk dualism. Sammanfattningsvis har den tidigare forskningen om katarernas frälsningsteologi inte sagt särskilt mycket om precis på vilket sätt Jesus förmedlar frälsning.

1.3.2. Riter

Katarernas riter, däribland *konsolamentum*,¹² har studerats bland annat av forskaren Malcolm Barber. Han menar att *konsolamentum* verkar ha cementerat en kontinuitet tillbaka till apostlarna, att katarerna menade att apostlarna och den tidiga kyrkan ägnade sig åt *konsolamentum*, samt att det var genom just denna riten som döende katarer kunde ta emot frälsning.¹³ Däremot är det inte särskilt tydligt vad exakt denna frälsning innebär och vilken roll Jesus spelar i den riten, mer än att den apostoliska tiden är viktig för katarernas syn på riten, men *konsolamentum* ansågs alltså förmedla frälsning.¹⁴

⁸ Hagman (1994), s. 185.

⁹ Hagman, Ylva, (1988), *Catharism: A Medieval Echo of Manichaeism or of Primitive Christianity?*, Lund, s. 48-58.

¹⁰ Hagman (1988), s. 62.

¹¹ Hagman (1988), s. 63-64.

¹² Se 2.3. Ritualer.

¹³ Barber, Malcolm, (2000), *The Cathars: dualist heretics in Languedoc in the High Middle Ages*, Longman, Harlow, s. 79.

¹⁴ Ibid.

Angående katarernas riter jämför Hagman olika källmaterial, däribland texter om katarernas riter som katarerna själva har skrivit samt texter skrivna av katoliker såväl som ortodoxa.¹⁵ Dessa texter redogör för hur *konsolamentum* skulle gå till såväl som *sancta oratio*¹⁶ (vigning där kandidat ges tillåtelse att be Fader vår) samt för hur *brödvälsignelsen (panis sanctae orationis)*¹⁷ gick till. Hagman har i huvudsak fokuserat på att undersöka kopplingen mellan katarismen och bogomilismen och som en del av det syftet undersöks katarernas riter, såväl som deras teologi. Angående just riter har den moderna forskningen tolkat *panis sanctae orationis* som katarernas motsvarighet till nattvarden, men ritens kan snarast jämföras med de dagliga böner som åläggs en *perfectus*, som består av att en *perfectus* ber Fader vår ett antal gånger.¹⁸ Det framgår inte om det funnits några specifika ritualer kring *panis sanctae orationis* förutom att be Fader vår, inte heller några särskilda rörelser. Detta är något som jag kommer att redogöra för mer utförligt i del 2 av min uppsats. Tidigare forskning är enig om att *konsolamentum* har varit den rit som låg till grund för den katariska kyrkan, genom att den härleds till de första apostlarna och Jesus, samt att ritens förmedlar frälsning, men exakt hur och på vilket sätt Jesus relaterar till ritens framgång inte i den tidigare forskningen.

Jag vill avsluta denna översikt av tidigare forskning om katarernas syn på frälsning och riter med att lyfta fram två kandidatuppsatser skrivna för Lunds universitet år 2015 och 2023. Den första från 2015 är skriven av Petra Westerdahl och bär titeln *Katarernas teologi*. Uppsatsen ämnar att kortfattat undersöka katarismens syn på dödssynderna och sakramenten, i synnerhet nattvarden och dopet. Nattvarden, i den form som den medeltida katolska kyrkan var van vid, praktiserades enligt Westerdahl inte av katarerna. Istället skulle katarer be Fader vår och be en särskild brödvälsignelse över varje måltid de åt. Katarernas nattvardssyn var symbolisk då Jesus aldrig nedsteg till jorden i köttet och därmed kunde inte brödet faktiskt vara Kristi kropp.¹⁹ *Konsolamentum* syftade till att återknyta människan till: ”sin himmelska, kvarvarande ande, och hennes gamla väsen skulle dö en symbolisk död för att redan kunna födas på nytt i gudomlig

¹⁵ Hagman (1994), s. 186-187. Här skriver Hagman om två tendensiösa ortodoxa munkar som var belägna i Konstantinopel, som har bevarat delar av det katariska källmaterialet.

¹⁶ Se 2.3. Ritualer.

¹⁷ Se 2.3. Ritualer.

¹⁸ Hagman (1994), s. 107-212.

¹⁹ Westerdahl, Petra, (2015), *Katarernas teologi*, [Kandidatuppsats, Lunds universitet], Lund university publications, https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOID=7695867_fileOID=7753890, (senast hämtad 2025-10-03), s. 32-33.

gemenskap”.²⁰ *Konsolamentum*, som kan liknas vid en form av ordination, medförde även en rad levnadsregler såsom att inte äta kött och andra animaliska produkter samt att leva kyskt.²¹ Vi ser här, som hos Lansing, Barber och Hagman, att teman såsom återförening och renhet framgår tydligt och att riterna alltså hade en funktion i förhållande till frälsningen.

Den andra kandidatuppsatsen, skriven 2023, är det jag själv som har skrivit och den har titeln *Melioramentum - Katarismens teologiska syn på och rituella konstruktion av hierarkier*. I uppsatsen undersöker jag hur *konsolamentum* och de andra riterna som ryms inom katarismen på olika sätt vill förmedla och upprätthålla hierarkier för att sedan undersöka om deras teologiska texter aktivt strävar efter att skapa och upprätthålla dessa hierarkier.²² I uppsatsens bakgrundskapitel tar jag kort upp hur frälsningen, utifrån katarismen, kan ses som att människan blir befriad från att återfödas och istället återvända till den himmelska världen, som är den egentliga världen.²³ Men uppsatsen betonar också att det inte endast är kunskap, gnosis om hur saker och ting egentligen är betingat, som frälsar utan det är även riterna som möjliggör detta.²⁴ Temat återförening går inte att undgå, då återförening med den himmelska världen verkar stå i centrum för vad *konsolamentum* förmedlar, där denna återförening beskrivs i termer av befrielse. Det huvudargument som framträder i kandidatuppsatsen är att trots katarismens antimaterialistiska världsåskådning så får de fysiska riterna en ytterst central roll, till och med en ovärderlig roll. Det är endast genom *konsolamentum* som en katar kunde ingå i skaran av heliga *perfecti* och där kunna inta en högre ställning, medan andra fortsatte att befinna sig i en beroendeställning till *perfectus*. På så sätt kunde riterna skapa och upprätthålla hierarkier.²⁵ Den undersökning som jag kommer att ägna mig åt i detta arbete bygger delvis på resultaten i min tidigare kandidatuppsats, där det kunde konstateras att riterna var oundvikliga i en katars sökande efter att bli en *perfectus* och således kunna undgå att återfödas. Men det jag undersökte då var just de hierarkier som uppstod av dessa riter och inte vilken roll Jesus har i dessa riter och

²⁰ Westerdahl (2015), s. 30.

²¹ Westerdahl (2015), s. 30-31.

²² Karlsson, Jakob, (2023), *Melioramentum - Katarismens teologiska syn på och rituella konstruktion av hierarkier*, [Kandidatuppsats, Lunds universitet], Lund university publications, <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=9144632&fileId=9144635>, (senast hämtad 2025-10-03).

²³ Karlsson (2023), s. 16-17.

²⁴ Karlsson (2023), s. 17.

²⁵ Karlsson (2023), s. 44ff.

katarernas frälsningslära, som är mitt syfte i detta arbete. Kort sagt kan man säga att riterna är viktiga, oundvikliga, men exakt på vilket sätt kvarstår att undersöka i denna uppsats.

Genomgående i den tidigare forskningen har vi kunnat se hur katarernas teologi tidvis har fått ta relativt stor plats, men Jesus och katarernas frälsningsteologi har däremot inte fått särskilt stort utrymme, detsamma gäller katarernas riter. Tidigare forskning har visserligen noggrant undersökt vad dessa riter bestod i och har även tagit upp frågan om vad riterna medförde. Men Jesu roll för och i riten har inte studerats på ett fördjupat sätt. Det är just detta kunskapsmässiga tomrum som min studie vill försöka fylla.

1.4. Material

För att undersöka katarernas syn på frälsning och hur Jesus förmedlar frälsning har jag valt att använda mig av Walter L. Wakefield och Austin P. Evans bok *Heresies of the High Middle Ages: Selected Sources* som gavs ut 1969. I boken förekommer texter som katarerna själva har skrivit eller aktivt använt sig av och jag kommer att använda mig av alla katarernas texter som mitt källmaterial, vilket innebär att mitt urval endast består i att det ska vara texter som katarerna själva har skrivit eller använts sig av.²⁶ Antagligen har det funnits mycket fler texter som katarerna skrev själva men som har gått förlorade och de texter som Wakefield och Evans tar med i sin bok kan vara de enda texterna som överlevt fram till våra dagar, men det kommer vi aldrig kunna veta med säkerhet. Dessa texter har titlar på latin eller provençalska som Wakefield och Evans har översatt till engelska, men jag kommer i denna studie att översätta dessa titlar till svenska. De äldsta av katarernas texter har enligt Wakefield och Evans kommit till katarerna ifrån bogomilerna på Balkan,²⁷ dessa texter är ursprungligen på latin. Den äldsta av dessa två texter har titeln *Johannes frågor* och är daterad till 1190²⁸ och den andra texten, *Jesajas visioner*, är daterad till 1222. I båda fallen är det okänt vem som författat dessa texter. Texterna är primärt förklarande, de förklarar hur världen och kosmos är beskaffat. Texten *Johannes frågor* berättar om hur evangelisten och aposteln Johannes vid en enskild middag med Jesus i himlen ställer

²⁶ Wakefield, Walter L. & Evans, Austin P. (red.), (1969), *Heresies of the High Middle Ages: Selected Sources*, Columbia U.P, New York,.

²⁷ Wakefield & Evans (1969), s. 447.

²⁸ Wakefield & Evans (1969), s. 458.

frågor till Jesus om hur världen är beskaffad. Texten är skriven som en dialog mellan dessa två.²⁹ I *Jesajas visioner* är det profeten Jesaja som får ta emot visioner från Gud där han kan se sig själv på en resa genom himlen med en ängel som vägvisare som förklarar kosmos och himlen. Båda texterna är på sätt och vis apokalyptiska till sin genre och syftar till att förmedla en fullkomlig förståelse över hur världsalltet och himlen fungerar, nästan som en dold kunskap.³⁰

Därefter har vi de två texterna som handlar om och beskriver den katariska riten *konsolamentum*, en text på latin och den andra på provençalska. Den på latin är dessutom den äldre, daterad till mellan 1240 och 1250-tal, och kommer i detta arbete gå under beteckningen *Text A* då dessa två texter inte har några titlar. Den andra texten är aningen yngre, daterad till mellan 1250 och 1280, är skriven på provençalska och får beteckningen *Text B* i detta arbete. Texterna är skrivna som en instruktionsmanual, nästan som en handbok, för hur *konsolamentum* ska gå till samt vad som kan sägas vid de olika utläggningarna och förklaringarna till de olika vigningarna.³¹

Återstående texter som analyseras är förklarande texter och utläggningar som berör katarernas teologi och kosmologi. Genren är den av försvarstal och teologiska utläggningar, även polemiska i bemärkelsen att de ofta är skrivna som svar på ett motargument som har riktats mot dem. Precis som med tidigarenämnda texter handlar det alltså om texter som författats av katarer.

Författarskapet är även här okänt. Den äldsta av dessa är *Manikeiska avhandlingen* och den är daterad till 1218-1222.³² Därefter har vi *Boken om de två principerna* som är daterad till 1240- och 1250-tal³³ och *Upprättelsen av Guds kyrka* som är daterad till 1250-tal.³⁴ Slutligen har vi *Glossan om Herrens bön* som har en avsevärt bredare datering, nämligen 1200-1300 tal.³⁵

Materialets tillkomstplats, tid och kontext är viktigt för denna studie i bemärkelsen att det är texter som är tillkomna i den tid och kontext som katarerna själva befann sig i. Då det är specifikt deras uppfattningar och tankar, från just den tiden, om deras egna tro som står i centrum för denna studie. Däremot kommer inte kontexten att diskuteras eller analyseras i någon större utsträckning i detta arbete. Som ovan nämnt, vet vi inte om det har funnits fler texter som

²⁹ Wakefield & Evans (1969), s. 448.

³⁰ Wakefield & Evans (1969), s. 447-449.

³¹ Wakefield & Evans (1969), s. 468 & 483.

³² Wakefield & Evans (1969), s. 496.

³³ Wakefield & Evans (1969), s. 515.

³⁴ Wakefield & Evans (1969), s. 596.

³⁵ Wakefield & Evans (1969), s. 607.

katarerna själva skrev, då dessa som återges av Wakefield och Evans verkar av allt att döma vara det som har överlevt till våra dagar. Texternas representativitet är svår att bedöma, men i egenskap av att vara texter från lite olika tidpunkter i katarernas historia samt att texterna har olika syften och genrer vill jag påstå att texterna är representativa.

Det är just dessa texter som jag kommer att använda mig av, då det är katarernas egna tankar och teologiska uppfattningar som jag är intresserad av. De polemiska texterna som skrivits mot katarerna kan mycket väl bidra med värdefull teologisk insikt om katarernas frälsningsteologi men då det är just polemik som det rör sig om så är dessa texter inte pålitliga för min studie och fyller således ingen funktion. Katarernas egna texter är åtta till antalet och är översatta från latin och provençal, två språk som jag inte har förmånen att förstå.³⁶ Därför är Wakefield och Evans översättning till engelska avgörande för att jag ska kunna utföra min undersökning. Men en översättning kommer inte utan risker. Jag gör bedömningen att deras översättningar är pålitliga då de är transparenta med var deras källmaterial kommer ifrån, vem som har översatt texterna dessförinnan om så är fallet och vid tillfällena ges även en kort utläggning om hur de har valt att översätta vissa ord, som i fallet med de två texterna rörande *konsolamentum*.³⁷ Risken för oavsiktliga felöversättningar finns alltid, men där blir mängden av källmaterial till min fördel, för om det har gjorts en felöversättning vid några tillfällen i en av texterna så har förhoppningsvis inte samma misstag gjorts vid översättningen av någon av de andra texterna, speciellt de texter som inte är på samma språk. Mängden källmaterial innebär en trygghet att om det blir fel på ett ställe, kan resterande text kompensera för ett bortfall.

Trots att Wakefield och Evans översättning inte är särskilt ny, används den fortfarande av forskare då Wakefield och Evans har på ett strukturerat och lättillgängligt sätt samlat och översatt en stor mängd medeltida texter till engelska samtidigt som de ger läsaren korta förklarande texter till respektive text. Boken består till största del av översättningar av texter som inkvisitorer, munkar och krönikörer har skrivit. I nästan alla fall är det individer som på olika sätt skriver polemik gentemot katarerna. Men det sista kapitlet av Wakefield och Evans bok är dedikerat till

³⁶ Wakefield & Evans (1969), s. 447- 630.

³⁷ Wakefield & Evans (1969), s. 465- 468.

texter som har blivit bevarade av katarerna själva, det vill säga, texter som de själva antingen har skrivit eller som de har använt sig av.

1.5. Teori och metod

1.5.1. Teori: heresi och hermeneutik

Inledningsvis är det värt att påminna om att katarerna är en grupp av kristna som av den medeltida katolska kyrkan har stämplats som heretiker. Dåtidens teologiska tänkare intog en polemisk inställning gentemot katarerna och det är dessa polemikers texter och tankar som har format historien och uppfattningen om katarerna fram till våra dagar. Här uppstår ett metodologiskt problem: Hur ska jag kunna förstå katarisk frälsningsteologi om sättet man har sett på dem har varit kantat av polemik? Jag menar att en hermeneutisk teori och metod skulle kunna bidra till att lösa detta metodologiska problem.

Men först, exakt hur är denna polemik ett problem? Forskare såsom Teresa M. Shaw och John H. Arnold har hävdad att det uppstår problem när en forskare ska undersöka en text som hör till vad som traditionellt ansetts vara en ”heretisk” riktning.³⁸ John H. Arnold menar också att det finns ett metodologiskt problem med att undersöka katarerna utifrån polemiska källor. Med det menas att de texter som jag har valt att undersöka har ansetts vara heretiska av samtida och efterkommande teologer. Dessa har genom denna heretiska stämpling av oliktankande grupper, i detta fallet katarerna, velat framhäva denna grupp som något farligt och felaktigt, en uppfattning som moderna forskare inte skulle instämma i. Forskare har dock påverkats av hur dessa avvikande grupper har framställts i de heresiologiska källor som de polemiska historikerna och teologerna låtit skapa, i bemärkelsen att det som dessa äldre polemiska tänkarna anser vara utmärkande för en specifik heretisk gruppering ofta brukar ses som utmärkande även av moderna forskare och på så sätt har moderna forskare blivit påverkade. Givetvis är inte verkligheten så enkel, utan den är snarare mycket mer komplex än så. Dessa polemiska tänkarna, teologerna och

³⁸ Shaw, Teresa M., (2005), *Ascetic Practice and the Genealogy of Heresy: Problems in Modern Scholarship and Ancient Textual Representation*, i Martin, Dale B. & Miller, Patricia Cox (red.), *The cultural turn in late ancient studies: gender, asceticism, and historiography*, Duke University Press, Durham, s. 229; Arnold, John H., (2016), ”The Cathar Middle Ages as a Methodological and Historiographical Problem”, i Sennis, Antonio C. (red.), *Cathars in Question*, York Medieval Press, Woodbridge, Suffolk, s. 53-78; se också diskussionen i Pålsson, Katarina, (2021), *Negotiating Heresy: The Reception of Origen in Jerome's Eschatological Thought*, Münster: Aschendorff. s. 263-266.

historikerna, vill gärna överdriva de skillnader som finns till den andre. I fallet av att tidigare polemiker stämplade katarerna som dualister har moderna forskare påverkats och formats i deras tolkning av källorna. När det gäller katarerna finns skäl att fråga sig om forskningen på det här sättet varit påverkad av heresiologiska framställningar, i vilka egenskaper som dualism och antimaterialism spelar stor roll, medan man bortsett från aspekter av katarisk teologi som egentligen ligger nära katolicismen och som därför inte varit lika framträdande i traditionella framställningar av katarismen. Genom att frångå den oavsiktliga påverkan av de äldre polemikerna och den kontrovers som texten ingår i hoppas jag kunna identifiera sådant som tidigare forskning har förbiset, när det kommer till katarernas syn på frälsningen och Jesu Kristi roll i detta.

Med detta metodologiska problem i åtanke är min avsikt att i största möjliga mån undersöka katarernas teologi utan att oavsiktligt vara anakronistisk eller antagonistisk gentemot källmaterialet, därav valet av att använda mig av en hermeneutisk teori. För onekligen finns det en spänning i dessa texter, dessa kom till i en kontext där de har stämplats som heretiker och texterna har överlevt fram till vår tid med den kategorisering som fortsätter att vara en del av det arvet. Vissa föreställningar har reproducerats och därmed har det påverkat min egen förkunskap och det går inte att helt frigöra sig från de förutfattade meningar som finns om katarerna. Inom hermeneutiken finns idén om en *förståelsehorisont*, något som alla människor besitter, som innebär den samling av medvetna eller omedvetna försanthållna uppfattningar som en individ besitter.³⁹ Vid mötet med de katariska texterna sitter jag som läsare på en förståelsehorisont, som i sin tur kan bestå av många olika *fördomar*, förutfattade antaganden som inte är vetenskapligt grundade. Men genom att undvika att studera dessa texter i ett vakuum och istället se till textens, och katarernas, historiska kontext samtidigt som man avstår från att inkludera samtida medeltida katolska teologers uppfattningar av katarernas och deras teologi, skulle det vara möjligt att börja närma sig katarerna så förutsättningslöst som möjligt och samtidigt göra sig själv medveten om den egna förståelsehorisonten. Det centrala är att inte låta gamla texter dömas och granskas utifrån redan befintliga tolkningstraditioner där dessa texter, samt den grupp som gav upphov till dem, ställs i kontrast till andra grupper och där låta antagonismen och kontroversen få ta plats.⁴⁰

³⁹ Føllesdal, Dagfinn, Walløe, Lars & Elster, Jon, (2001), *Argumentationsteori, språk och vetenskapsfilosofi*, 3. uppl., Thales, Stockholm, s. 139.

⁴⁰ Shaw (2005), s. 228.

Den historiska kontexten hjälper oss att förstå i vilken tid och i vilka situationer som texten uppstod. På så sätt kommer vi kunna få en djupare och mer nyanserad förståelse av texten. Väljer man samtidigt att inte inkludera källor som är uppenbart polemiska gentemot katarerna kan man på så sätt närma sig källorna så fördomsfritt som möjligt, utan att bli helt fördomsfri för det är omöjligt. Därför är det just katarernas egna texter jag kommer att använda mig av och undersöka dem utan att dra jämförelser till den samtida medeltida katolska kyrkan.

Inom hermeneutiken finns även begreppen: *förståelse* och *förförståelse*, och dessa kommer att utgöra grunden i mitt arbete. För det är utifrån den egna förståelsehorisonten, som jag förklarade ovan, som man hämtar den egna förförståelsen inför att man ska börja närma sig en text. Förförståelse är ens förkunskap, ens åsikter och ens känslor gentemot ett subjekt. Jag förstår denna förståelsehorisont som den omedvetna uppfattningen, kunskapen och åsikten om ett givet subjekt, som i mötet med det sagda subjektet, istället blir medvetet vilket är där förförståelsen uppstår. Denna förförståelse producerar ny kunskap, nya åsikter och nya känslor som i sin tur skapar ny förståelse, i mötet med i detta fall katariska texter. Detta bidrar i sin tur till att den egna förståelsehorisonten förändras och därmed skapas även en ny förförståelse. Detta är grunden till den hermeneutiska cirkeln, något som jag kommer att ta upp mer i nästa stycke.⁴¹

Angående förståelse och förförståelse menar Hans-Georg Gadamer att fördomar inte nödvändigtvis är något negativt, ibland är de till och med positiva, men först och främst är fördomar inte något som går att göra sig av med.⁴² Vidare anser Gadamer att vår förförståelse kan vi aldrig fullkomligt kontrollera, men att den är dynamisk och kan påverkas av traditionen.⁴³ Med *tradition* menar Gadamer det som sedan tidigare har traderats och det som man tar för givet när man förstår något.⁴⁴ Här har Gadamer fått stor kritik för att inte ha besvarat frågan gällande vilken eller vilka traditioner som är bra eller dåliga.⁴⁵ Det är en kritik som jag kan stämma in i, men idén om att vår förförståelse är något som vi inte nödvändigtvis har full kontroll över utgår jag ifrån i mitt arbete. Vidare menar Gadamer att förförståelse är det som vi anser är sant och inte har någon anledning att betvivla, något som oftast riskerar att ”gå under radarn” men som genom

⁴¹ Gilje, Nils, (2020), *Hermeneutik som metod: en historisk introduktion*, Daidalos, Göteborg, s. 179-180.

⁴² Ibid.

⁴³ Gilje (2020), s. 182.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

självinsikt kan synliggöras.⁴⁶ Det är just av den anledningen som den hermeneutiska teorin skulle kunna vara en lösning till det metodologiska problem som min uppsats står inför. Med utgångspunkt i hermeneutisk teori avser jag i min uppsats bidra till att bredda den tradition som finns inom forskningen som i sin tur formar förståelsehorisonten och förförståelsen som finns kring katarerna inom forskningen.

Den hermeneutiska synen på kunskapsskapande och i synnerhet förståelse är ytterst aktuell för mitt arbete och de ”heretiska” källor jag kommer att använda mig av. Inom hermeneutiken anser man att olika delar tillsammans skapar en helhet. Med det menas att ett antal delar, till exempel olika meningar i en text eller större textstycken ur ett större verk, kan plockas ut och undersökas tillsammans med andra delar för att därefter bidra till att förstå den större helheten. Delarna blir således till en hjälp att förstå helheten samtidigt som delarna i sin tur skapar och utgör en ny helhet.⁴⁷ Det handlar således om hur man i ett första skeende vill undersöka den enskilda texten eller textstycket för att sedan, med den nya kunskapen och förståelsen som forskaren har samlat på sig, titta på texten i helhet och därefter se vad för ny förståelse som kan utrönas.⁴⁸ Helhet och del kan ligga på olika nivåer, till exempel kan en mening i ett kapitel vara en del av kapitlets helhet. Dessa två är en del och helhet. Kapitlet är i sin tur en del av en bok, som då blir helheten. Boken kan därefter vara en av många böcker som utgör, i det här fallet, en katarisk kanon,⁴⁹ där alltså en enskild bok blir en del i en helhet. Den katariska kanon kan i sin tur vara en del av den katariska teologin, där även katarernas riter är en del. I min uppsats kommer jag som sagt titta på katariska teologiska texter såväl som texter som beskriver deras riter, varav båda utgör delar av den helhet som är katarismen som i sin tur kan förstås som ett religiöst och kulturellt system. Dessa två delar relaterar till varandra och behöver studeras i förhållande till varandra för att bidra till vår förståelse av katarismen som helhet. Teologi är inte bara abstrakt tänkande, utan även praktiskt utövande. Att studera katarernas frälsningsteologi utan att även titta på deras riter, vore att gå miste om väsentlig kunskap. Visserligen är fokuset för denna studie frälsningsteologi och inte deras praktik, men för att förstå katarernas mer abstrakta idéer behövs även en förståelse för deras riter.

⁴⁶ Gilje (2020), s. 184.

⁴⁷ Sjöberg, Maria, (2018) *Textanalys*, I Gustavsson, Martin & Svanström, Yvonne (red.), *Metod. Guide för historiska studier*, Lund: Studentlitteratur, s. 70.

⁴⁸ Sjöberg (2018), s. 70-71.

⁴⁹ Det finns ingen ‘katarisk kanon’ så vitt jag vet, men uttrycket används som ett förklarande exempel.

Precis som Gadamer bidrog till begreppen förförståelse och förståelse har Baruch Spinoza redan på 1600-talet idéer om hur texter bör tolkas. Spinoza betonade vikten av att först analysera en text i mindre delar och sedan sammanställa dessa delar till en helhet, därefter upprepas processen igen. Detta arbetssätt kom senare att kallas för den hermeneutiska cirkeln. Spinoza ansåg att, för att kunna komma nära inpå texten och förstå dess olika delar och sedermera helheter, behövde läsaren ha förståelse för de begrepp och de sociala konventioner som var gällande när texten författades.⁵⁰ Vikten av förståelse för den historiska kontexten, som Spinoza ger uttryck för, blir ytterst centralt för min studie. För som sagt, den historiska kontexten bidrar till att jag ska kunna förstå katarerna så fördomsfritt som möjligt.

Denna förståelse kommer att ligga till grund för min studie, att det är i mötet med texten som ny förståelse skapas och att denna process bör upprepas för ökad förståelse och kunskap. Vidare vill jag i enlighet med hermeneutiken ägna mig åt att uppnå en nivå av *inlevelse* i texten,⁵¹ ”gå in i rollen”, för att minimera den egna inverkan på tolkningen av källmaterialet för att på så sätt få en så stor förståelse som möjligt. Den hermeneutiska teorin anser att forskaren inte ska förneka sin egen subjektivitet utan snarare ska forskarens egna upplevelser få utgöra en del av själva metoden. Inlevelsen blir, i och med detta, aktuell i själva läsningen av källmaterialet och syftar till att tillsammans med forskarens egna subjektivitet, det vill säga känslor och intryck såväl som forskarens egen förförståelse, kunna komma närmare en ny förståelse.⁵² Inlevelsen blir på så sätt ett redskap för att komma nära inpå källmaterialet, ett tankesätt som jag genomgående behöver bibehålla.

1.5.2. Metod

Den första delen av min metod är att presentera den historiska och teologiska kontext som katarerna befann sig i, vilket kommer att ske i nästa del. Genom att studera den kontext som texterna uppkom i kommer dess delar och helheter kunna förstås mer nyanserat och utförligt. Genom att redogöra för den historiska kontext som texterna författades i, kommer jag kunna

⁵⁰ Gilje (2020), s. 81.

⁵¹ Sjöberg (2018), s. 71-72.

⁵² Ibid.

förstå dem bättre och mer ingående, vilket är en nödvändighet vid studiet av historiska källor.⁵³ I analysen av texterna kommer jag att använda mig av en hermeneutisk kvalitativ textanalytisk metod. I själva undersökningen kommer den hermeneutiska metoden mynna ut i att jag i min läsning kommer att identifiera meningar och stycken som på något sätt berör katarisk frälsningsteologi eller Jesu roll för denna frälsning. Dessa meningar kommer att ”tas ut” ur sin helhet och analyseras för att sedan återintegreras och där förstås i sin textuella kontext. Jag tänker att den förståelse av frälsning som framkommer i en viss text förstås i ljuset av frälsningssynen i andra texter i kanon och att de tillsammans bidrar till en förståelse för katarisk frälsningssyn där vi befinner oss på nivån ”katarismen som kulturellt / religiöst system”. Genom att titta på källmaterialet, både som delar och som en helhet, är förhoppningen att texten kommer kunna bidra till ytterligare ny förståelse.

Angående den kvalitativa textanalysen är det, trots det förhållandevis stora källmaterial jag kommer att använda mig av, bara de meningar och stycken som på något sätt berör frälsning som i själva verket kommer att undersökas mer ingående. De mindre delarna som undersöks kommer att bidra till att skapa en ny förståelse för den större helheten som är deras större textkorpus. Texter i översättning som berör katarerna finns det väldigt många av, men då jag är ute efter att undersöka katarernas egna idéer och uppfattningar utan att blanda in den polemik som skrevs av de inkvisitorer som förhörde misstänka katarer, är den typen av texter inte relevanta för min studie. En kvalitativ textanalys kan syfta till att undersöka en texts avsändare och dess mottagare samt själva textens innehåll, varav det senare är det jag kommer att fokusera på. Det är således textens innehåll och vad det betyder inom ramen för en teologisk världsbild som är det intressanta för min studie.⁵⁴

Således kommer jag att behöva tolka texterna genom att ”läsa mellan raderna”, det vill säga att försöka förstå texternas innebörd, med målet att identifiera om texten på något sätt pratar om frälsning eller Jesus. Det viktigaste för mig i min läsning av källmaterialet är att försöka läsa och förstå vad det är författaren vill förmedla. Om mitt mål är att kunna förstå dessa texter så fördomsfritt som möjligt samt att kunna gå in i den idévärld som katarerna befann sig i, då

⁵³ Sjöberg (2018), s. 73 & 77.

⁵⁴ Sjöberg (2018), s. 69.

behöver vi förstå vilka dessa människor var, var de kom ifrån och vad dem trodde på.⁵⁵ För som jag tog upp ovan i min diskussion om mitt teoretiska ramverk är jag formad av den tradition jag befinner mig i. En tradition med en viss förståelse av katarerna som bygger på polemiska föreställningar och som har stämplat katarerna som ”heretiker”, med allt vad det innebär. Oavsett vad jag än gör är jag färgad av den samtid och tradition jag befinner mig i. Genom att förstå den kontext som hör katarerna till är förhoppningen att mina egna fördomar och den egna förförståelsen ska färga av sig så lite som möjligt, samt att i mötet med texterna kunna uppnå en ny och annorlunda förståelse.

1.6. Disposition

I kommande delar av mitt arbete kommer jag att kortfattat framställa den historiska kontext som katarerna befinner sig i, såväl som att sammanfatta katarernas teologi och dess ritualer. Därefter kommer jag i del tre börja undersöka vad katarerna själva säger om vem Jesus Kristus är och hur han förmedlar frälsning, utifrån katarernas egna texter. Där ska jag specifikt undersöka deras syn på hur Jesus förmedlar frälsning. I undersökningen kommer jag att titta på katarernas texter, var och en för sig, för att sedan i diskussionen diskutera det jag har hittat i de olika texterna samt relatera detta till tidigare forskning om katarernas frälsningsteologi. Slutligen i den fjärde delen kommer jag att ge en sammanfattning av uppsatsen och redogöra för den slutsats som jag kommit fram till utifrån min diskussion, som avser att besvara arbetets syfte och frågeställningar. Där kommer jag även att ge förslag till vidare forskning.

⁵⁵ Tosh, John, (1991), *Historisk teori och metod*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, s. 148.

Del 2: Bakgrund

2.1. Historisk kontext

Forskare är oense om katarerna kan eller ens bör kategoriseras som en del av gnosticismen. Forskningstraditionen kring katarerna har ibland hävdad att det finns en koppling till gnosticismen, främst med avseende på dualism och antimaterialism som de båda delar. Inte för att gnosticismen på något sätt var en enad rörelse, utan snarare att ett antal olika grupperingar i varierande grad hade liknande teologiska uppfattningar. Frågan om var gnosticismen kan ha kommit ifrån har två ledande teorier,⁵⁶ varav den ena menar att det har varit en tankeströmning, bestående av inslag från platonsk filosofi och helleniserad zoroastrianism, som fanns innan Jesu födelse och kristendomens spridning men som kom att användas sig av kristna texter och idéer. Enligt den andra teorin uppstod dessa idéer samtidigt som kristendomen fick mer gehör och i mötet med en allt större grupp mottagare kunde dessa idéer växa fram, inspirerat av ovan nämnda religioner och filosofier men också i ett försök att kunna införliva viktiga religiösa personer och gudomar såsom Mithras.⁵⁷ Det finns forskare som menar att katarerna lär ha haft kopplingar till eller spår av gnosticisism,⁵⁸ medan andra hävdar att katarernas koppling till gnosticismen är tveksam och snarare menar att katarerna tagit inspiration från manikéismen.⁵⁹ Ett kännetecken för just gnosticisism är dualism och idén om att man besitter en djupare och även en mer mystisk kunskap.⁶⁰ Denna kunskap var exklusiv i bemärkelsen att det var några som ansågs ha fått ta del av denna kunskap och kunskapen var inte egentligen filosofisk eller intellektuell utan först och främst en djupare förståelse av hur världen är beskaffad och hur den fungerar.⁶¹ I katarisk kosmologi är förmedlandet av en fördold eller hemlig kunskap inte ett centralt inslag, som hade varit fallet med en mer gnostisk kosmologi.⁶²

Finns det något som talar för att katarismen fanns redan i antiken? Katarerna själva hävdade, angående legitimeringen av sin egna existens, att de var en apostolisk kyrka och att det var först

⁵⁶ Chadwick, Henry, (1998), *Den tidiga kyrkans historia*, Nya Doxa, Nora.

⁵⁷ Chadwick (1998), s. 32-33.

⁵⁸ Barber (2000), s. 11; Hagman (1994), s. 102.

⁵⁹ Vilket tas upp i: Linjamaa, Paul, (2017), *Valentinianernas evangelium: gnosticismen och den antika kristna idévärlden i ljuset av texterna från Nag Hammadi*, Lund, Arcus, s. 180-181.

⁶⁰ Chadwick (1998), s. 31-32.

⁶¹ Chadwick (1998), s. 33.

⁶² Hagman (1994), s. 102-103.

med kejsar Konstantin den store på 300-talet som katarismen blev förföljd och den stora kyrkan korrumpades.⁶³ Men belägg för att katarismen fanns redan då saknas. Detta var ett sätt för katarismen att åberopa legitimitet genom att visa på apostolisk succession och att de upprätthöll en apostolisk tradition. Däremot verkar det som att den katariska texten *Jesajas visioner* har haft rötter ända tillbaka till första århundradets gnostiker och på så sätt finns det möjligtvis en koppling till gnostisk teologi.⁶⁴ Huruvida katarerna faktiskt kunde spåra sin historia och sin teologi till gnosticismen är en diskussion som saknar direkt relevans för uppsatsen och som därför inte kommer att behandlas mer ingående.

Katarernas ursprung är en gåta som har gäckat en del forskare.⁶⁵ Gåtan har kretsat kring varifrån katarismen kommer eller om den uppstår av sig själv. Den katariska rörelsen verkar på något sätt ha sitt ursprung i en grupp som gick under namnet bogomilerna, som var verksamma på Balkan under sent 900-tal fram till 1100-talet.⁶⁶ Bogomilerna lär ha hämtat inspiration från en grupp som kallades för paulikanerna, som härstammade från 400-talets Mesopotamien.⁶⁷ Bogomilerna anses ha funnits i områdena kring södra Grekland, Bulgarien, Bosnien, Makedonien och Trakien (delar av dagens Bulgarien och Turkiets europeiska landområden).⁶⁸ De historiska källorna visar på att katarismen lär ha existerat i Västeuropa redan innan bogomilerna eventuellt skulle ha skickat missionärer. Det vill säga att bogomilismen och katarismen i viss mån växte fram samtidigt men att bogomilerna fanns innan katarismens uppkomst och på så sätt kunde inspirera katarismen, då katarismen använde sig av en del bogomilismens texter. Antagligen lär katarismen ha kommit till Västeuropa redan under tidigt 1100-tal via de västeuropéer som bodde i Konstantinopel.⁶⁹ Det faktum att det med tiden kom två biskopar från den bogomiliska kyrkan/kyrkorna till den katariska kyrkan i Frankrike,⁷⁰ indikerar att det sedan innan har funnits katarer i området, eftersom biskoparna inte kan ha grundat en kyrka som redan fanns på platsen. Katarismen lär ha funnits i Frankrike, Italien, Spanien och Tyskland. Men den stora mängden katarer lär ha funnits i Frankrike och Italien.⁷¹

⁶³ Hagman (1994), s. 134-136.

⁶⁴ Barber (2000), s. 86.

⁶⁵ Barber (2000); Hagman (1994).

⁶⁶ Barber (2000), s. 12.

⁶⁷ Barber (2000), s. 10.

⁶⁸ Barber (2000), s. 21.

⁶⁹ Barber (2000), s. 31-33.

⁷⁰ Barber (2000), s. 13-21.

⁷¹ Barber (2000), s. 25.

Bogomilerna har, oavsett vilken roll man anser att de har haft för katarismens uppkomst, påverkat katarismens utveckling, delvis genom de två ovannämnda biskoparna. Bogomilerna trodde på det som kallas dualism, att det finns en god gud och ett ondskefullt gudomligt väsen. Den ondskefulla gudomliga varelsen menade man vara en fallen ängel, Lucifer. Ofta menar man att det är den ondskefulla gudomliga varelsen som har skapat den materiella världen och även människan. Med tiden gick bogomilerna över till en absolut dualism, som innebär att det finns två fullvärdiga gudar där en är god och den andra ondskefull.⁷² Barber menar att dessa olika förståelser av dualism var en tvistefråga inom bogomilismen som i sin tur ledde till att de bogomiliska kyrkorna i Bosnien och Trakien tog till sig den absoluta dualismen, medan de andra behöll en mer moderat dualism, där den onde guden inte var en fullvärdig gud utan snarare en fallen ängel. Det är ifrån den bogomiliska kyrkan i Konstantinopel som det kommer två bogomiliska biskopar som tar med sig den absoluta dualismen till den katariska kyrkan när de besöker det katariska konciliet i St Félix-de-Caraman, där det beslutas att katarerna i södra Frankrike ska anamma en absolut dualism.⁷³ Katarerna i norra Italien splittras i denna fråga och båda formerna av dualism fortsatte att förekomma bland katarer i den regionen.⁷⁴

År 1208 uppmanade påven Innocentius III, med hjälp av idén om det rättfärdiga våldet som Augustinus hade utlagt, adeln i södra Frankrike och den franska kungen att bekämpa katarismen med våld, efter mordet på en påvlig legat.⁷⁵ Detta kom att bli startskottet för det albigeniska korståget som varade fram till 1229 med fördraget i Paris där sydfranska adelshus som hade deltagit på katarernas sida fick stora delar av sina landområden konfiskerade av den medeltida katolska kyrkan och den franska kronan.⁷⁶ I fördraget stipulerades att kättarna skulle hittas och fångas för att därefter dömas, varit inkquisitionen föddes och dominikanerna fick bli dess inkvisitorer. I samband med katarernas framväxt grundades dominikanerna för att bekämpa katarerna genom att predika och debattera.⁷⁷ Efter både korståg och inkquisition som decimerade den katariska rörelsen skedde närmast en väckelse under andra halvan av 1200-talet men den

⁷² Se 2.2. Teologi.

⁷³ Barber (2000), s. 13-21.

⁷⁴ Barber (2000), s. 22.

⁷⁵ Barber (2000), s. 107.

⁷⁶ Barber (2000), s. 141-144.

⁷⁷ Barber (2000), s. 144-146.

blev kortvarig då inkvisitorerna hade fått lång erfarenhet och området kring södra Frankrike blev utan *perfecti*,⁷⁸ andedöpta individer som i sin tur kunde andedöpa andra, och rörelsen själv dog sakta.⁷⁹ Under tidigt 1300-tal dog väckelsen ut då katarismen inte kunde få det fotfäste som den hade innan korståget. Kyrkan och den sekulära makten var nu förberedda och oförlåtande gentemot heretiker.⁸⁰

Den katariska rörelsen överlevde i Bosnien efter att katarismen utplånades i Frankrike och Italien.⁸¹ Bosnien befann sig vid den här tiden i ett gränsområde mellan den romersk-katolska och den ortodoxa sfären. Delar av den bosniska adeln tog till sig katarismen och Bosnien bestod vid denna tid av tre kyrkor: den katolska, den ortodoxa och den bosniska kyrkan, som var denna postkatariska kyrka. Den katolska kyrkan försökte få den bosniska härskaren att nedkämpa dem men utan framgång, likaså med att få Bosniens grannar att bedriva korståg emot dem. Med tiden fick den medeltida katolska kyrkan ägna sig åt mission istället för våld, fram till att det Osmanska riket erövrade området under sent 1400-tal.⁸² Detta kapitel har bidragit till att klargöra katarernas historiska kontext, i ett led av att förstå den kontext som texterna har tillkommit i. Katarernas historiska kontext kommer inte att diskuteras i analysen men kommer att ligga till grund för den förståelse som texterna kommer att kunna bidra med.

2.2. Teologi

Dualismen hade en lång historia inom kristendomen och ”ortodoxa” hade redan i fornkyrkan polemiserat mot gnostiska grupper. Därför vill jag på motsvarande sätt som i den historiska kontexten ge en kort sammanfattning av de tidiga gnostikernas syn på frälsning och deras teologi överlag. Orsaken till detta är att forskningstraditionen ofta stämplat katarerna som just gnostiker. Gnostikerna var som sagt inte en enhetlig och enad gruppering, utan en spridd skara grupperingar som alla hade olika tolkningar, men några uppfattningar hade de mer eller mindre gemensamt. Det vi kan se är att gnostisk frälsningsteologi är ytterst fatalistisk, det vill säga förutbestämd.⁸³ Frälsningen gäller inte alla utan bara dem som har en liten bit av det gudomliga i

⁷⁸ Se 2.3. Ritualer.

⁷⁹ Barber (2000), s. 190.

⁸⁰ Barber (2000), s. 190-196.

⁸¹ Lambert, Malcolm, (1998), *The Cathars*, Blackwell, Malden, Mass., s. 297-312.

⁸² Ibid.

⁸³ Linjamaa, Paul, (2018), *Early Christian Determinism: A Study of the Ethics of The Tripartite Tractate*, Lund University, Centre for Theology and Religious Studies, Diss. Lund : Lunds universitet, Lund.

sig.⁸⁴ Några av de tidiga gnostikerna ansåg att Jesus Kristus mycket möjligt hade kunnat se ut som om han hade en verklig, köttslig, kropp men att det i själva verket var en andlig kropp, alternativt en illusion av att ha en fysisk kropp.⁸⁵ De initierade gnostikerna ansågs vara ”andens människor”⁸⁶ och kunde anse sig själva garanterade frälsning, medan andra kristna inte kunde göra det.⁸⁷ Det är denna initiering som på något sätt frälser. Tanken att endast en utvald skara ska räddas kallar jag för ”antropologisk dualism”, och ofta har man föreställt sig att de utvalda ska få ta emot frälsningen genom att de har en särskild koppling till det gudomliga, till skillnad från de andra, de icke utvalda, som inte hade en koppling till det gudomliga och således var ondskefulla. Detta lär generellt ha varit ett centralt tema för gnostikerna.

Katarerna ansåg att det himmelska riket var indelat i olika sektioner av änglar, där den högsta sektionen var där Gud själv bodde. Lucifer tillhörde denna högsta sektion och hade ansvar för att allt gick som det skulle i de olika sektionerna. Men därefter ville Lucifer bli som Gud själv och försökte locka andra änglar till att ansluta sig till honom.⁸⁸ Lucifer och de änglar som anslöt sig till honom blev därefter utkastade. Lucifer vände sig sedan till Gud som en ångerfylld syndare och Gud lät av medlidande Lucifer regera fritt i sju tidsåldrar. I och med detta skapade Lucifer världen och allt som finns däri. Även människan skapade han genom att lura in en av de fallna änglarna i Adam och en annan i Eva, (både Adam och Eva var då tomma människokroppar). Först fyllde Lucifer Eva med lust och fick barn med henne. Det som kom att kallas för djävulens barn. Därefter fylldes även Adam med lust och de två människorna fick barn. Dessa barn blev då ljusets barn som de andra fallna änglarna kom att ”bo i”, det är detta som kallas för det ”köttsliga fängelset”.⁸⁹ Detta utgör grunden för den katariska skapelseberättelsen. Här är Lucifer en av änglarna och således inte en fullvärdig gudom, vilket återspeglar en mer moderat dualism.

Den absoluta dualismen som blev stark i södra Frankrike försökte komma underfund med det faktum att ondskan i allra högsta grad existerade. Enligt den moderata dualismen så är Gud ensam Gud och har makten och kunskapen om att hans änglar kommer kunna göra uppror och att

⁸⁴ Chadwick (1998), s. 35.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Chadwick (1998), s. 36.

⁸⁷ Chadwick (1998), s. 35-36.

⁸⁸ Barber (2000), s. 83-84.

⁸⁹ Ibid.

ondskan kan existera. Därför blir denna Gud fortfarande orsaken till all ondska. Lösningen som den absoluta dualismen föreslår är att godhet och ondska är två eviga koncept, där Gud och Satan är lika eviga och mäktiga. De båda skapade sina respektive världar och Satan anföll tillsammans med sina egna änglar himlen och kidnappade en tredjedel av Guds änglar och fängslade dem i människokroppar.⁹⁰ Det är i denna fångenskap som djävulen har fört synden in i Guds änglar och givit dem fri vilja, för det hade inte Guds änglar i himlen.⁹¹ Dilemmat: ”Varför stoppar inte Gud all ondska” blir inaktuellt då Gud inte har makt i den värld som Satan har skapat, den materiella världen. Men på något sätt lyckas Jesus komma in i den ondskefulla världen i ett försök att rädda Guds änglar som är fast i människokroppar. Katarerna är någorlunda överens om att Jesus Kristus inte fysiskt åt, drack, dog och återuppstod, enligt tidigare forskning. Vilket leder till att Jesus inte led på korset då han aldrig korsfästes, åtminstone inte bokstavligt.⁹² Till detta lär det ha funnits en tolkning bland en del katarer att Jesus kanske faktiskt led, dog och återuppstod efter sin död på korset fast att allt detta ägde rum i himlen och inte på jorden. Korsdöden ägde alltså inte rum på jorden utan i himlen. Detta var ett sätt att förstå bibeltexten genom att förlika den med den egna dualistiska, antimaterialistiska, världsuppfattningen.⁹³ Exakt när Jesus skulle ha dött denna himmelska korsdöd i förhållande till att Jesus vandrade på jorden är däremot inte tydligt.

Katarerna verkar ha varit trinitariska, och hävdade att Gud Fader har varit högst upp i hierarkin inom treenigheten.⁹⁴ Jesus Kristus ansågs inte ha en fysisk kropp, som konstaterats ovan, utan hade en änglakropp, möjligtvis en ”himmelsk kropp”.⁹⁵ Sannolikt rör det sig om en annan typ av kropp än en änglakropp, tidigare forskning har inte klarlagt vad en ”himmelsk kropp” innebär. Jag tolkar det som att det kanske är en mer ”gudomlig” kropp, men som nödvändigtvis inte behöver vara en fullvärdig ”Guds kropp”. Om så är fallet kan vi omöjligt helt utröna men det viktiga är att Jesus inte hade materiell kropp. Tidigare forskning verkar vara överens om att katarerna tänkte att Jesus kom för att frälsa, men den tidigare forskningen är inte tydliga med på vilket sätt katarerna tänkte att detta gick till.⁹⁶ Jesus Kristus skulle, enligt katarerna, endast ha

⁹⁰ Barber (2000), s. 89-90.

⁹¹ Barber (2000), s. 90-91.

⁹² Barber (2000), s. 92.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Barber (2000), s. 92.

⁹⁵ Barber (2000), s. 85.

⁹⁶ Barber (2000), s. 92.

kommit för att frälsa de änglar som har fallit/kidnappats från himlen. De andra, skapade av djävulen, ska inte räddas.⁹⁷ Jesus kom inte för att botgöra för synden som Adam begick utan för att visa vägen till den andliga världen.⁹⁸ Frälsningen skulle istället förberedas och uppnås i den jordiska kroppen, genom att leva ett korrekt liv och att ta del av de rätta ritualerna. Lyckades man inte med det och därmed inte uppnådde frälsningen innan man dog så fortsatte reinkarnationen.⁹⁹

Genomgående har vi hittills kunnat se hur den jordiska, materiella, världen är ondskefull enligt katarerna. Allt som man kan se är skapat av djävulen och alltså ondskefullt,¹⁰⁰ något som man ska befrias från. Katarerna såg kroppen som ett ursprung till allt lidande och all smärta¹⁰¹ samt att äktenskapet var överflödigt då sexuell samlevnad inte var eftersträvansvärt.¹⁰² I en del förhållningsprotokoll där katarer har förhörts säger de att de inte tror på kroppslig uppståndelse utan snarare på just reinkarnation till dess att de återvänder till himmelriket.¹⁰³ Den jordiska världen och den jordiska kroppen ska man helt enkelt befrias ifrån. I dessa protokoll framgår det också hur Jesus ansågs ha haft en änglalik kropp eller en himmelsk kropp.¹⁰⁴ Frälsaren var inte en del av det jordiska.

2.3. Ritualer

Katarerna hade en stor uppsättning av olika ritualer, men inte särskilt många riter. Med dessa två begrepp avser jag de ritualer (moment/delar) som sker inom ramen för en rit (gudstjänst eller helhet). Den absolut viktigaste riten var andedopet *konsolamentum*. Inom ramen för denna rit rymdes ett stort antal ritualer. Däribland *apparellamentum*, *sancta oratio*, *melioramentum* och själva dopet, *konsolamentum*. Både ritualerna *apparellamentum* och *sancta oratio* kunde förekomma utan att *konsolamentum* skulle ske.

Jag börjar med det katariska andedopet, *konsolamentum*, som Barber menar är ett arv som katarerna tog emot från bogomilerna. *Konsolamentum* lär ha varit i bruk och känt av den medeltida katolska kyrkan sedan första hälften av 1100-talet. Barber menar även att riten ansågs

⁹⁷ Hagman (1994), s. 78.

⁹⁸ Hagman (1988), s. 78.

⁹⁹ Hagman (1994), s. 79.

¹⁰⁰ Barber (2000), s. 89.

¹⁰¹ Lansing (1998), s. 106.

¹⁰² Lansing (1998), s. 120.

¹⁰³ Lansing (1998), s. 115.

¹⁰⁴ Lansing (1998), s. 114.

förmedla frälsning.¹⁰⁵ Jag har i min kandidatuppsats redogjort för just hur konsolamentumriten gick till och vilka delar den bestod av och kommer i denna redogörelse till viss del utgå ifrån mitt tidigare arbete.

I min kandidatuppsats skriver jag att konsolamentumriten kan delas upp i tre distinkta delar: *apparellamentum*, *sancta oratio* och *konsolamentum*.¹⁰⁶ Den inledande delen (*apparellamentum*) börjar med att någon av gudstjänstledarna läser ett utdrag ur Johannesevangeliet, närmare bestämt Johannesprologen (Joh 1:1-17), som sedan övergår till en allmän syndabekännelse (*perdonum*). Detta moment var obligatoriskt för den kandidat som skulle genomgå *konsolamentum*.¹⁰⁷ *Apparellamentum* skulle genomföras en gång i månaden, då som en egen rit, där en *ordinatus* var ansvarig att leda gudstjänsten.¹⁰⁸ En *ordinatus* var en katar som själv hade genomgått *konsolamentum* och således blivit en *perfectus* (*perfecti* i plural).¹⁰⁹

Den andra delen som jag har valt att kalla *sancta oratio*, då Hagman titulerar denna vigning med de orden,¹¹⁰ inleds med att *ordinatus* lägger Bibeln eller Johannesevangeliet på ett bord med en duk på och därefter får dopkandidaten utföra sitt *melioramentum*. Detta innebär att kandidaten, vänd mot *ordinatus* såväl som boken, säger ”välsigna oss, var oss nådiga” tre gånger samtidigt som denne bugar.¹¹¹ När detta har skett så börjar *ordinatus* förklara innebörden av Fader vår, genom att gå igenom bönen rad för rad. Det görs även tydligt att kandidaten måste be denna bön ofta och att detta är ett uppdrag som åläggs kandidaten.¹¹² Hagman skriver att utan denna ”vigning”, som *sancta oratio* i mångt och mycket är, fick en katar inte be Fader vår.¹¹³ *Sancta oratio*-momentet avslutas med att *ordinatus* frågar kandidaten om denne vill ta emot denna uppgift. Om svaret är ett ”ja” går gudstjänsten vidare till den tredje delen.¹¹⁴ *Sancta oratio* kunde genomföras som en egen rit, det vill säga, som en självständig gudstjänst.¹¹⁵

¹⁰⁵ Barber (2000), s. 76-79.

¹⁰⁶ Karlsson (2023), s. 17-18.

¹⁰⁷ Karlsson (2023), s. 18.

¹⁰⁸ Karlsson (2023), s. 18; Wakefield & Evans (1969), s. 466.

¹⁰⁹ Karlsson (2023), s. 18.

¹¹⁰ Hagman (1994), s. 107 & 205ff.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Hagman (1994), s. 107.

¹¹⁴ Karlsson (2023), s. 18.

¹¹⁵ Hagman (1994), s. 107.

Den tredje och sista delen är själva andedopet, *konsolamentum*. Precis som med *sancta oratio* håller *ordinatus* ett anförande där han eller hon ger en utläggning över de löften som åläggs en *perfectus*. *Ordinatus* förklarar ingående dessa löften och tar hjälp av bibelcitater för att förklara för kandidaten vad som förväntas.¹¹⁶ Löftena innebar att kandidaten skulle avhålla sig från att ljuga, stjäla, mörda, äta kött, ägg och mjölkprodukter, samt avstå från att ha sex, svära ed och att bryta med den katariska kyrkan.¹¹⁷ Kandidaten får frågan av *ordinatus* om denne är villig att leva enligt de löftena. Om kandidaten svarar ”ja” så utför denne därefter ett *melioramentum* och andra närvarande *perfecti* samlas vid kandidaten och lägger sina högerhänder på kandidatens huvud. Samtidigt lägger *ordinatus* Bibeln eller Johannesevangeliet på kandidatens huvud. Frågan till kandidaten ställs ytterligare en gång och efter ett andra ”ja” är kandidaten nu *perfectus*. Riten avslutas med alla närvarande ber om *perdonum* en sista gång och efteråt kramar och kysser männen varandra medan kvinnorna kramar varandra och kysser Bibeln eller Johannesevangeliet. Denna specifika ritual kallas för *Ire ad Pacem*.¹¹⁸

¹¹⁶ Karlsson (2023), s. 18.

¹¹⁷ Barber (2000), s. 79; Hagman (1994), s. 165.

¹¹⁸ Karlsson (2023), s. 18-19.

Del 3: Undersökning

3.1. Analys

I analysen kommer jag undersöka en text åt gången, i kronologisk ordning, där jag kommer att lyfta fram citat som i min läsning har tolkats som att det berör katarernas syn på frälsningen och Jesus. Jag kommer genomgående i analysen presentera de frälsningsteman som går att utläsa i de olika texterna.

3.1.1. *Johannes frågor*

I samtalet mellan Jesus och Johannes ställer aposteln frågor som handlar om hur världen skapades, där Jesus berättar att det skedde genom att Satan kastades ner från himlen och fick fri lejd att skapa jorden, naturen och människorna fram till den sjunde dagen, den sjunde tidsåldern.¹¹⁹ Satan fick under dessa sju tidsåldrar skapa och göra vad han ville med världen, däribland skapade han människan och jorden. Men vid vilken tid den sjunde tidsåldern nådde sitt slut framgår inte förrän senare i texten där Jesus berättar att Gud skickade honom för att uppenbara Guds namn, för hitintills har Satan genom Enoch och Mose sagt åt människorna att inte ha några andra gudar jämte honom (dvs Satan).¹²⁰ I källmaterialet står det: ”Wherefore my Father sent me to this world to make manifest His name to men, that they might recognize the devil and his wickedness”.¹²¹ Här verkar Jesus fylla rollen av en budbärare, en förkunnare, som ska dementera de lögnen som Satan har låtit sprida om sig själv och om hur världen är beskaffad, att det är Satan själv som är Gud och inte den gode guden. Indirekt blir denna förkunnelse frälsande, genom att det är denna kunskap som mänskligheten behöver få del av för att i sin tur kunna genomskåda lögnen om verkligheten och se sanningen.

Författaren antyder att Satan ska ha haft kännedom om att Jesus skulle komma till världen och i ett försök att stoppa Jesus fick Mose i uppdrag att samla in de trästockar som skulle användas till Jesu kors.¹²² Som jag tolkar texten verkar det som att redan när Mose blev instruerad att samla in trä till Jesu kors så ska den sjunde tidsåldern inledas. Jesus beskriver sedan hur han skickades till världen genom en i förväg skickad ängel, nämligen Maria, som blev gravid med Jesus genom att

¹¹⁹ Wakefield & Evans (1969), s. 458-459.

¹²⁰ Wakefield & Evans (1969), s. 461.

¹²¹ Ibid.

¹²² Wakefield & Evans (1969), s. 462.

han fördes in i henne genom hennes öra.¹²³ Vidare skriver författaren att Jesus säger: "Now Satan, the prince of this world, knew that I was come to seek and 'to save that which was lost'".¹²⁴ Jesus säger själv att han har kommit för rädda det som var förlorat, vilket mycket väl kan tyda på de änglar som anslöt sig till Satans uppror mot Gud och som kastades ner på jorden, som Jesus talar om när han säger: "Satan could find no peace in this firmament, nor could those who were with him."¹²⁵ Här ser vi att Satan inte var ensam när han kastades ut ur himlen. Vi kan utträna en tematik som vi tidigare har diskuterat, det vill säga, idén att det endast är de utvalda som ska återförenas med den himmelska världen, vilket även visar på antropologisk dualism, att det endast är några utvalda som ska räddas.

Jesus fortsätter med att förklara att Johannes döparen var ett försök från Satan att vilseleda och stävja det Jesus hade kommit för att göra. Men enligt Jesus säger Johannes döparen: "(...) but He baptizes you with Holy Spirit unto the remission of sins. He it is who is able to destroy and to save".¹²⁶ Johannes döparen verkar konstatera att det dop som Jesus döper med är med Helig Ande och kan förlåta synder. Jesus är den som har makten att rädda. Här är författaren oerhört tydlig med att det är Jesus som räddar, genom dopet, det vill säga *konsolamentum* då det är specifikt *konsolamentum* som katarerna menar med "dop". För tittar vi bara ett antal rader längre ner i texten kan vi läsa att: "Without my baptism, with which I baptize unto the remission of sins, I affirm that no one can receive salvation in God."¹²⁷ Det är Jesus som svarar på frågan om dopet som Johannes döparen förkunnar kan rädda. Här blir det otvivelaktigt tydligt att det är genom *konsolamentum* som en människa kan bli räddad. Men det gäller inte det dop som Johannes döparen praktiserade, utan dopet (*konsolamentum*) som Jesus kom med. Här ser vi således frälsningstemat att det endast är *konsolamentum* som räddar.

Innan aposteln Johannes frågar om den yttersta tiden frågar han om det är rätt eller fel att gifta sig, och Jesus svarar: "All men take not this word, but they to whom it is given. (...), and there are eunuchs who have made themselves eunuchs for the kingdom of heaven."¹²⁸ Jesus säger här

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Wakefield & Evans (1969), s. 459.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Wakefield & Evans (1969), s. 463.

att några gör sig själva till eunucker för himmelriket, men att det inte är för alla. Jag tolkar det som att det gäller för dem som är utvalda till att bli räddade. De andra ska inte och kommer inte bry sig om denna befallning. För precis innan i texten säger Jesus att: ”whereas my disciples marry not at all but remain as the angels of God in the heavenly kingdom.”¹²⁹ Jesu lärjungar ska inte gifta sig för det är inte så som en ängel ska göra. Där blir celibatet ett krav eller ett sätt för en människa att bli Jesu lärjunge och därav kunna få ta emot frälsningen. Syftet med dessa levnadsregler verkar ha handlat om att bli mer lik änglarna som är kvar i himlen, vilket skulle kunna anspela på det renhetstema vi tidigare har noterat.

När väl aposteln Johannes frågar Jesus om den yttersta tiden säger Jesus att han kommer att döma och skicka ut sina änglar för att hämta de utvalda.¹³⁰ Här består frälsningen av att Jesus skickar sina änglar, de som inte föll med Satan från himlen, för att hämta de änglar som föll. Jesus är den som beordrar att de fallna, de utvalda, ska hämtas hem till himmelriket igen. För Jesus säger att den yttersta tiden, ”the Day of Judgment”¹³¹, inleds: ”When the number of the just shall equal the number of those crowned [angels] who fell”.¹³² Jag förstår detta som att domedagen kommer att påbörjas när alla de rättfärdiga, antagligen då döpta, katarerna har uppgått till ett antal som stämmer överens med alla de änglar som kastades ut ur himlen, vilket anspelar på en återföreningstematik såväl som antropologisk dualism.

Det som händer efter att de utvalda blir hämtade hem till himlen är att de ska inta kungariket, ”Come, ye blessed of my Father, possess you the kingdom prepared for you from the foundation of the world”.¹³³ Det Jesus antyder är att frälsningen medför att man får arva ett kungarike, antagligen få återgå till den himmelska världen. Där får man ingå i en av de olika nivåerna av himlar och får utföra den uppgift som man hade innan fallet. Varje nivå av himlen hade nämligen, enligt katarerna, sina egna änglar som alla hade en särskild uppgift, till exempel att övervaka haven.¹³⁴ I slutet av texten säger Jesus att: ”(...) and the Father shall command His angels that they minister unto them [the just]; and He shall place them in the choir of angels and

¹²⁹ Wakefield & Evans (1969), s. 462.

¹³⁰ Wakefield & Evans (1969), s. 463.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ Wakefield & Evans (1969), s. 464.

¹³⁴ Wakefield & Evans (1969), s. 458-459.

clothe them in imperishable raiment; and He shall give them crowns never fading and seats unmoving.”¹³⁵

Dessa utvalda kommer åter få ta på sig sina kronor, sina skrudar och återfå sina platser och få ingå i den himmelska kören. Här inte bara hämtas de utvalda hem utan integreras också i själva himlen, de återfår sin forna plats. Tittar vi på det som Jesus säger om att när antalet rättfärdiga på jorden uppgår till samma antal som de änglar som föll, ser vi att det Jesus syftar på är de fallna änglarna som förlorade sina kronor, men genom att återvända till himlen blir de åter krönte. I detta finner vi kanske ett nytt frälsningstema, att få kronan åter och bli iklädd den himmelska skruden.

3.1.2. *Jesajas visioner*

I *Jesajas visioner* framgår särskilt just iklädandetematiken, då Jesaja får förklarat för sig av sin himmelska vägvisare: ”where lie the vestments and the thrones and the crowns of the righteous”.¹³⁶ Ordet ”where” syftar på den plats där dessa kläder ”ligger” och inte används, vilket leder mig till att förstå denna text som att dessa rättfärdiga är de som ska hämtas hem och att de åter ska ikläda sig dessa kläder. För dessförinnan säger den himmelske vägvisaren att: ”When you shall have returned here through the will of the Father, then you will receive your garment, and then you will be equal to the angels who are in the seventh heaven.”¹³⁷ Genom att ta på sig dessa kläder eller skrudar så skulle Jesaja inta en plats som är jämbördig med de änglar som redan finns i den sjunde himlen.¹³⁸ Människan behöver göra ”något” eller genomgå ”något” för att ens få komma till den sjunde himlen för att kunna ta på sig sina kläder. Om det där ”något” är att dö eller att låta sig genomgå *konsolamentum* framgår inte. Men för att frälsningen ska bli fullbordad så verkar det som att iklädandet är det slutgiltiga steget för att helt vara återförenad med det himmelska. Senare i texten frågar Jesaja vem dessa kronor och klädnader tillhör och vägvisaren svarar: ”Many of that world lost these crowns, who are believers in the world of Him of whom I have spoken to you.”¹³⁹ Detta kan tolkas som att det är de kronor som tillhör de änglar

¹³⁵ Wakefield & Evans (1969), s. 464.

¹³⁶ Wakefield & Evans (1969), s. 452.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Se: 2.2. Teologi s.22.

¹³⁹ Wakefield & Evans (1969), s. 454.

som fallit men som nu kommer till tro på Jesus Kristus. Tidigare i texten har vägvisaren nämligen pratat om Jesus.¹⁴⁰

På samma sida får Jesaja berättat för sig att: ”Now they receive them not, until the Son first brings here those thrones and crowns, when He shall be in your likeness”.¹⁴¹ Precis innan har Jesaja frågat den himmelska vägvisaren om varför några av de rättfärdiga som blivit iklädda den himmelska skruden inte har fått ta emot sina kronor eller sin tron.¹⁴² Svaret blir oerhört intressant för här säger vägvisaren att det kommer inte att ske förrän ”sonen” hämtar kronorna. Vi har ovan sett hur den himmelska skruden, kronan och tronen är frälsningens höjdpunkt, då en fallen ängel blir fullt återintegrerad in i himlen. Enligt denna text tycks det vara Jesus som är den som ska möjliggöra denna fullbordning. Dessa änglar som har fått ta emot sina skrudar men inte kronor eller troner är sannolikt de som har dött och undgått återfödelsen innan dess att Jesus kom till jorden. Det verkar som att de väntar på att Jesus ska göra något, men vad framgår inte. I texten verkar frälsningen hänga på att de fallna änglarna kommer att fräntas sin köttsliga skrud och istället iklädas den himmelska skrud¹⁴³ och däri finns vad själva frälsningen mynnar ut i, nämligen att få återvända till himlen och ikläda sig sina himmelska skrudar igen. Senare i texten beskrivs det hur Jesus kommer att skicka sina predikanter ut i världen för att dessa sedan ska återfå sina kronor och troner.¹⁴⁴ Genom att göra Jesu vilja och följa hans bud, kommer dessa predikanter få återvända till himlen. Det nya krönings- och iklädandetemat blir ytterst påtagligt.

Men ett eventuellt nytt tema kan vi se när den himmelske vägvisaren berättar för Jesaja att: ”And He will descend into hell and will lay it waste, with all the phantoms of hell. And He will seize the prince of death and despoil him, and crush all his powers, and will rise again on the third day.”¹⁴⁵ Enligt vägvisaren ska Jesus medan han är död och innan uppståndelsen på den tredje dagen, ödelägga helvetet och besegra själva döden, vilket antyder att Jesus faktiskt dog och sedan återuppstod. Vad Jesus gör för att besegra döden tycks inte vara själva uppståndelsen utan det är något som Jesus gör medan han är död. Av beskrivningen att döma framstår det som en

¹⁴⁰ Wakefield & Evans (1969), s. 453.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Ibid.

nästan fysisk konfrontation där Jesus med någon form av våld besestrar döden och ödelägger helvetet. I och med att Jesus besegrade döden och uppstod hade det som effekt att han fick med sig några av de rättfärdiga därifrån. Vägvisaren avslutar nämligen denna beskrivning med att säga: ”having with Him certain of the righteous.”¹⁴⁶ Kanske är det genom denna kamp mot döden och helvetet medan Jesus är död som frälsningen blir möjlig, genom att döden förlorar sin makt. Detta anser jag visa på ett nytt tema, nämligen att någon form av kamp mot det onda är det som möjliggör frälsningen. Senare i texten beskrivs det hur Jesaja själv hör Gud tala till Jesus: ”And thou shalt judge the prince of that world and his angels, and the rulers of the world.”¹⁴⁷ Detta skulle kunna bekräfta detta frälsningstema, att genom en kamp mot det onda kommer Jesus att vara den som dömer just det onda, och således vara den som står segrande kvar efter konfrontationen.

Avslutningsvis förklarar vägvisaren för Jesaja det stora som har inträffat genom att låta honom, som egentligen är iklädd en köttslig skrud, få höra och ta del av det himmelska. Jesaja har fått förstå detta som ingen annan människa kan förstå och det Jesaja har fått se beskriver vägvisaren som: ”how much God has prepared for all who love Him.”¹⁴⁸ Med andra ord har Jesaja fått se hur Gud har förberett alla troner, kronor och skrudar samt att Jesus ska stiga ner till jorden, åt alla som älskar Gud. Detta är första gången i källmaterialet som kärleken till Gud är det som gör en berättigad till det som väntar i himlen, vilket skulle innebära att det inom katarismen finns en uppfattning av frälsningen där kärleken är ett tema. Det sista som händer i texten är att Jesaja återvänder till jorden och börjar berätta för dem som finns där runt omkring honom, däribland kung Hiskia. Där säger Jesaja till de samlade att: ”And thus be you also in Holy Spirit, so that you may receive your robes and thrones and crowns of glory placed in the heavens.”¹⁴⁹ Här är det inte Jesus som förkunnar utan Jesaja själv, vilket medför att detta inte säger oss något om Jesus, men om frälsningen får vi nu plötsligt veta att Helig Ande behöver vara i en, eller snarare måste man själv vara i den Heliga Anden, för att få ta emot sina skrudar, kronor och troner. Dessförinnan i texten har den Heliga Anden inte nämnts och det förklaras inte mer ingående exakt vad ens egna varande i den Heliga Anden innebär, men det verkar vara ett krav för att få ta

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Wakefield & Evans (1969), s. 455.

¹⁴⁸ Wakefield & Evans (1969), s. 456.

¹⁴⁹ Ibid.

emot det som väntar på en i himlen. Därav ser vi nu ytterligare ett tema träda fram, nämligen Helig Ande.

3.1.3. *Text A*

Text A är den första av instruktionsböckerna till hur de katariska ritualerna ska gå till. Instruktionsboken är som sagt fylld med teologiska utläggningar och förklaringar till varför riterna utförs på ett särskilt sätt och varför specifika saker sägs. Då är det *ordinatus*, den som leder gudstjänsten, som tilltalar kandidaten, den som ska ta emot *sancta oratio* och/eller *konsolamentum*. Något av det första som tas upp av författaren till denna text är hur: "the Holy Father desires to have compassion on His people and to receive them into His peace and concord through the advent of His Son, Jesus Christ."¹⁵⁰ Här presenteras en grundläggande förståelse för vad Gud vill med sitt folk, genom den egna kyrkan och de egna riterna. Förhoppningen och förståelsen är att Gud vill ta emot sitt folk genom Jesu ankomst till jorden. På grund av att författaren inte förklarar mer ingående på vilket sätt Jesu ankomst kommer att möjliggöra att Gud ska kunna ta emot sitt folk är det rimligt att anta att det är Jesus som fyller någon form av roll för frälsningen. I *Jesajas visioner* kunde vi se att frälsningen kan innebära att man blir hämtad hem eller får återvända till himlen, vilket är ett frälsningstema som vi kan notera även här. Citatet ovan hänvisar till en grupp som går under benämningen "Hans folk", Guds folk, som i detta fallet med all sannolikhet rör sig om de fallna änglar som nu ska hämtas hem igen. De ska få återvända till sitt riktiga himmelska hem.

Detta är en uppfattning som befästs när författaren skriver att *ordinatus* ska ge kandidaten en utläggning om den riktiga innebörden av Fader vår och förslagsvis kan säga att just frasen "Fader vår" är en åkallelse såsom någon hade sagt:¹⁵¹ "O Father of those only who are to achieve salvation."¹⁵² Frälsningen är begränsad. Fader vår skall endast bes av dem som kommer att ta emot frälsningen. Detta innebär att genom mottagandet av *sancta oratio* så kommer en katar ett steg närmare frälsningen. *Ordinatus* intygar att dessa bud som de ombeds att följa samt upprätthålla är en förutsättning för att kunna få lov att be Fader vår. Denna vigning/ordination,

¹⁵⁰ Wakefield & Evans (1969), s. 468.

¹⁵¹ Wakefield & Evans (1969), s. 468.

¹⁵² Wakefield & Evans (1969), s. 469.

sancta oratio, är något som *ordinatus* anser är: ”to His honor and your salvation.”¹⁵³ *Sancta oratio* gör att individen kommer närmare frälsningen, den hjälper en själv att hamna där. Om den i sig förmedlar frälsning är inte lika tydligt, men den bidrar till frälsningen. *Ordinatus* säger angående att få lov att be Fader vår: ”the good Lord, who granted unto the disciples of Jesus Christ the power to receive this prayer with steadfastness”¹⁵⁴ vilket skulle kunna antyda att det inte nödvändigtvis var Jesus själv som gav sina lärjungar kraften att ta emot och be Fader vår, utan det var Gud som gjorde det. Men även om det inte är Jesus som skänker kraften att be bönen, så var det fortfarande Jesus som berättade för lärjungarna om Fader vår.

Formuleringen: ”O Father of those only who are to achieve salvation”¹⁵⁵ antyder också att frälsningen är garanterad men den är inte uppnådd än, vilket skulle kunna betyda att det är först genom *konsolamentum* som någon faktiskt tar emot frälsningen. Senare i texten när *ordinatus* förklarar innebörden av ”låt ditt rike komma” menar författaren att just ordet ”rike” kan förstås som: ”by the ‘kingdom’ of God is meant the people of God who are to achieve salvation, as if one were to say: Lord, lead Thy people out of the land of the enemy.”¹⁵⁶ Återigen finns det en utvald skara som kommer att räddas. Tidigare i texten gör författaren det tydligt genom att hävda att med orden ”du som är i himlen” syftar bedjaren på den himmelske fadern och inte den jordiska som, tillsammans med sitt folk, kommer att undgå frälsningen.¹⁵⁷ Den antropologiska dualismen blir här väldigt tydlig, liksom löftet om att frälsningen kommer att komma, men att den inte är riktigt här än. Här framträder ett eget tema, frälsning som ett löfte men som ännu inte har trätt i kraft.

I den förklaring som ges kandidaten går *ordinatus* djupgående in på betydelsen av just ordet bröd i frasen ”ge oss i dag det bröd vi behöver” genom att fokusera på att förklara att brödet är Kristi lag och inte Kristus själv.¹⁵⁸ För att förklara till fullo vad ”bröd” betyder börjar författaren förklara att Jesus under den sista måltiden inte menade att lärjungarna skulle äta hans kropp och blod utan snarare handlar det om: ”the spiritual commandments of the Law and the prophets.”¹⁵⁹

¹⁵³ Wakefield & Evans (1969), s. 472.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Wakefield & Evans (1969), s. 469.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Wakefield & Evans (1969), s. 470-471.

¹⁵⁹ Wakefield & Evans (1969), s. 471.

Brödet blir som sagt Kristi lag och där ser vi att Kristi kropp i själva verket är de andliga budord som lagen och profeterna har förmedlat. Senare i texten framgår det att brödet är de andliga buden från det Gamla testamentet, ett förtydligande av det som sades ovan i texten, samt att bågaren med vin ska förstås som de andliga buden i det Nya testamentet.¹⁶⁰ Vad som menas med dessa andliga bud i det Gamla och Nya testamentet framgår inte, men det är sannolikt att det rör sig om de bud som den katariska kyrkan bekänner, i och med att *ordinatus* i slutet av sin utläggning bedyrar att det är av största vikt att kandidaten följer buden såsom avhållsamhet och lydnad.¹⁶¹ Att hålla dessa bud verkar vara oerhört viktigt, särskilt när *ordinatus* förklarar innebörden av ”och förlåt oss våra skulder” som att: ”charge not against us, who seek to observe the commandments of Thy Son.”¹⁶² Detta, tillsammans med att *ordinatus* befäster även att lagen/buden måste bevaras i kandidatens hjärta så att den kvarstår under ens livstid,¹⁶³ verkar antyda att lag- och/eller budobservans är centralt för att få undgå att fällas i domen och därefter få ta emot frälsningen. *Ordinatus* säger nämligen vid ett senare tillfälle i texten att om kandidaten uthärdar alla bud som *konsolamentum*, och *sancta oratio*, medför samt utstår den förföljelse som väntar så har kandidaten vunnit Guds kärlek och den egna frälsningen,¹⁶⁴ vilket ytterligare betonar vikten av att följa de bud som Kristus och den katariska kyrkan påbjuder.

Efter att *ordinatus* har förklarat Fader vår för kandidaten och kandidaten därefter har fått ta emot *sancta oratio* från församlingen och *ordinatus*¹⁶⁵ övergår texten till att börja förklara, på ett liknande sätt, vad *konsolamentum* innebär. Det första som *ordinatus* vill befästa i kandidaten är att han (i texten kallas kandidaten för John)¹⁶⁶ befinner sig inför Gud och Guds kyrka för att ta emot syndernas förlåtelse genom bön och handpåläggning.¹⁶⁷ *Konsolamentum* förmedlar, med andra ord, förlåtelse till en *perfectus*. Vi kan se att förlåtelsen för ens synder är nödvändig för att ta emot frälsningen, genom *konsolamentum*. Detta blir tydligt flera gånger i texten, dels när *ordinatus* förklarar innebörden av *konsolamentum* genom att ge en teologisk utläggning till berättelsen om Jesus och Nikodemus. Här menar *ordinatus* att dopet är nödvändigt för att man

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Wakefield & Evans (1969), s. 472.

¹⁶² Wakefield & Evans (1969), s. 471.

¹⁶³ Wakefield & Evans (1969), s. 480.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Wakefield & Evans (1969), s. 473.

¹⁶⁶ Wakefield & Evans (1969), s. 474.

¹⁶⁷ Ibid.

ska kunna komma in i Guds rike.¹⁶⁸ *Ordinatus* förtydligar även att Kristus inte kom för att tvätta bort smutsen, det vill säga synd, från kroppen utan att tvätta bort smutsen från själarna som tillhör Gud och som har varit i kontakt med onda andar.¹⁶⁹ Vi förstår också att *ordinatus* menar att *konsolamentum* renar själen från synden. Här kan vi förstå frälsningen som att de fallna änglarna ska bli renade från synd. Det framgår också att det är Jesus själv som renar, dock inte vad denna rening specifikt består i.

Ordinatus utläggning om innebörden av *konsolamentum* når sin höjdpunkt när han eller hon förklarar att: "(...) the disciples of Jesus Christ actually went forth and stood with the Lord Jesus Christ, and they received from Him the authority to baptize and to forgive sins."¹⁷⁰

Konsolamentum kommer från Jesus och ges vidare av hans lärjungar som enligt *ordinatus* är vad den katariska kyrkan består av. Därav är det Jesus som, genom alla *perfecti*, förlåter synder när en *perfectus* konsoliderar en katar. Detta cementerar själva *konsolamentum* och handpåläggningen som något frälsande och är således ett eget tema. *Ordinatus* bedyrar ett upprepat antal gånger att *konsolamentum* är nödvändigt för frälsning: "Without this baptism we cannot be saved through the works of the Church."¹⁷¹ *Konsolamentum*, det katariska dopet, är oersättligt för den egna frälsningen, även om man har gjort en stor mängd goda gärningar.¹⁷² Ens tidigare dop, det vill säga om man sedan innan är döpt med vatten i den medeltida katolska kyrkan, verkar inte ha varit utan nytta för *ordinatus* säger: "Also, let no one conclude that through this baptism, which you receive in understanding, you disdain the other baptism."¹⁷³ *Ordinatus* fortsätter med att förklara att ens tidigare goda gärningar, innan mottagandet av *konsolamentum*, fortfarande är och har varit goda gärningar som spelar roll. Men det tidigare dopet behöver kompletteras eftersom, menar *ordinatus*: "it is fitting for you to receive this holy consecration of Christ as a supplement to that which was insufficient for your salvation."¹⁷⁴ Ens tidigare dop och ens tidigare goda handlingar spelar roll, men det är inte tillräckligt för att få ta emot frälsning.

¹⁶⁸ Wakefield & Evans (1969), s. 475.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Wakefield & Evans (1969), s. 477.

¹⁷¹ Wakefield & Evans (1969), s. 479.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Wakefield & Evans (1969), s. 481.

¹⁷⁴ Ibid.

3.1.4. Text B

I den andra instruktionstexten till utförandet av de olika katariska riterna följer författaren samma mönster och ordning som författaren till den föregående texten. Texterna uppvisar flera likheter även innehållsmässigt. Något som är nytt är hur *ordinatus* i denna text, under *apparellamentum*-ritualens bön om förlåtelse, säger följande: ”Direct for us the days, the hours, and the obeisances, the fasts, the prayers, and the preachings, as is the custom of Good Christians, that we be not judged or condemned among felons at the Day of Judgement.”¹⁷⁵ Först ska det förtydligas att ”obeisances” i detta fallet syftar på någon form av bugning eller gest som ska förmedla respekt och aktning. Det kan röra sig om *melioramentum*, men i andra delar av texten skrivs det ut att någon eller några gör *melioramentum*, vilket leder mig till att anta att det antagligen ”bara” handlar om en vanlig bugning. Det ska också förtydligas att ”Good Christians” hänvisar till alla *perfecti*, de som redan har tagit emot *konsolamentum*. Här verkar *ordinatus* antyda att dessa handlingar är en förutsättning för att undgå domen, vilket vi såg i *Text A* angående vikten av att hålla buden. Vi kan också i denna text se att *konsolamentum* medför att ett antal bud måste hållas livet ut.¹⁷⁶ Dessutom kan vi läsa hur *ordinatus* instruerar kandidaten som ska ta emot *konsolamentum* att: ”Heeding these scriptural verses and many others, you must keep the commandments of God and hate this world. And if you do well to the end, we have hope that your soul will have eternal life.”¹⁷⁷ Buden måste hållas, världen måste hatas och på så sätt finner man evigt liv. Lagobservans som tema blir även här uppenbart, men nytt är uppmaningen att hata världen som en förutsättning för evigt liv.

Innan citatet ovan redogör författaren för vad *ordinatus* eller *ancianus* kan säga under *apparellamentum*, som kännetecknas av en vädjan till Gud, till kyrkan och till *ordinatus* att förlåta alla synder hos de närvarande.¹⁷⁸ Denna trefaldiga vädjan om förlåtelse förekommer vid ett par tillfällen i båda texterna¹⁷⁹ och verkar således vara ett etablerat tillvägagångssätt för någon att ta emot förlåtelse, där man först vänder sig till Gud själv, till den katariska kyrkan och därefter till *ordinatus* som leder gudstjänsten. Den trefaldiga förlåtelsen blir indirekt frälsande på grund av att det är inom ramen för denna som troende katarer kan ta emot förlåtelse, även efter

¹⁷⁵ Wakefield & Evans (1969), s. 485.

¹⁷⁶ Wakefield & Evans (1969), s. 489.

¹⁷⁷ Wakefield & Evans (1969), s. 490.

¹⁷⁸ Wakefield & Evans (1969), s. 484.

¹⁷⁹ Se till exempel: Wakefield & Evans (1969), s. 487 & s. 473.

konsolamentum. Utöver dessa mer unika exempel är *Text B* mycket snarlik *Text A*. Till exempel när *ordinatus* talar om att Guds Ande ska vara med dem som är trogna Jesus Kristus,¹⁸⁰ vilket tyder på vikten av den Heliga Andens närvaro. Jesus är även den som kommer med både *sancta oratio* och *konsolamentum*,¹⁸¹ vilket befäster Jesu roll som förmedlaren av frälsningens tillvägagångssätt. Angående *sancta oratio* menar *ordinatus* att det är genom *sancta oratio* som de troendes böner blir hörda.¹⁸² Andra teman som också förekommer i *Text B* är hur Gud vill visa medlidande till sitt folk och vill ta emot dem genom Jesu Kristi ankomst till jorden.¹⁸³ Här ser vi precis som i *Text A* att det är Gud som ska visa medlidande och vill hämta hem, men det är genom Jesu ankomst som detta ska genomföras. Vidare kan vi läsa hur *ordinatus* säger till kandidaten: ”that He grant unto you also the grace to receive it with steadfastness, to His honor and your salvation.”¹⁸⁴ En liknande formulering kunde vi se i *Text A*.

3.1.5. *Manikeiska avhandlingen*

Den *Manikeiska avhandlingen*, en katarisk försvarstext, talar förvånansvärt lite om frälsning, direkt såväl som indirekt. Texten består av att författaren genom en mängd olika referenser till bibeln argumenterar för den katariska uppfattningen kring världens beskaffenhet. Frälsningen tas upp är när författaren skriver att: ”One cannot believe, however, that all things which are on this earth will be reconciled through Christ himself, for almost all things here are seen to exist in the greatest discord.”¹⁸⁵ Författaren vill belysa absurditeten i att tro att Kristus kommer att försona alla ting och i förlängningen kanske alla människor med Gud. Här framstår Jesus som en försonare, den som försonar några och inte alla, med Gud. Vidare kan vi läsa att: ”For Christ, lifted up from the earth, did not draw unto himself all things which are in this world, in which for the most part are things unclean and absolutely to be shunned and avoided.”¹⁸⁶ Här kan vi se Jesus som den som hämtar hem dem som en gång har fallit och nu ska återvända till himlen. Vi kan dessutom se en mycket dualistisk syn på människan där alla människor inte kommer att räddas, eftersom Jesus inte kom för alla människors skull, endast de utvalda. Samtidigt framträder idéer om renhet och orenhet, då de orena tingen inte kommer att räddas, utan endast

¹⁸⁰ Wakefield & Evans (1969), s. 486.

¹⁸¹ Wakefield & Evans (1969), s. 487 & 488.

¹⁸² Wakefield & Evans (1969), s. 487.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Wakefield & Evans (1969), s. 504.

¹⁸⁶ Ibid.

det som är rent kommer att få återvända till himlen med Jesus. Teman såsom renhet blir framträdande, men även Jesus som försonare.

3.1.6. *Boken om de två principerna*

Författaren till detta verk skriver i det inledande kapitlet om hur de trogna ska tjäna Gud och angående just det skriver författaren att: ”From this comes the basis for our service to God, in that we may fulfill His works, or rather, that God may consummate through us that which He proposes and wishes to be done.”¹⁸⁷ Författaren menar alltså att grunden till hur katarerna ska tjäna Gud är att fullfölja Guds arbete på jorden och på så sätt låta Gud fullborda sin vilja genom de troende. Detta blir intressant för meningen efter lyder: ”In this wise He achieved salvation of His people through the Lord Jesus, although Christ did nothing good through himself or even by free will.”¹⁸⁸ Denna mening bidrar med en hel del intressanta upptäckter, där det första är hur det är genom katarernas tjänande av Gud som Gud uppnår frälsning för sitt folk, genom Jesus. Katarernas tjänande av Gud och Guds vilja är enligt författaren en nödvändighet för frälsningen. Det andra som är intressant är hur Jesus i detta verkar ha en sekundär roll, alternativt en aningen mer passiv roll. Jesus har ingen fri vilja utan gör det Gud vill samtidigt som det är Gud som uppnår frälsningen, genom Jesus. Här verkar Jesus endast bli ett redskap eller förmedlare av frälsning, inte dess upphov. De frälsningsteman som framträder är vikten av att följa Guds vilja och förverkliga den, alltså någon typ av lagobservans. De troende får en aktiv roll i sin egen och andras frälsning, genom att de blir till redskap. På samma sätt är det med Jesus, som beskrivs som ett redskap som följer Guds vilja. Jesus är inte frälsningens upphov, utan endast dess förmedlare. Det som förmedlas är kunskapen om buden.

Författaren fortsätter vidare in i texten att diskutera huruvida den gode Guden kunde skapa det ondskefulla, vilket mynnar ut i en diskussion om betydelsen av ”att skapa” där författaren menar att den gode Guden kunde ”skapa” genom att lägga till något i en varelses essens. Om den gode Guden gör det i någon som redan är god är det för att få dessa redan goda att vilja hjälpa andra som ska bli räddade.¹⁸⁹ Författaren skriver sedan: ”In this sense, our Lord Jesus Christ was ordained bishop by the true Lord God and ‘anointed with the Holy Spirit and with power,’ so that

¹⁸⁷ Wakefield & Evans (1969), s. 524.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Wakefield & Evans (1969), s. 536.

He could free all those ‘oppressed by the devil’.”¹⁹⁰ Jesus blir alltså, enligt författaren, vigd till biskop av Gud och Helig Ande för att befria alla som förtrycks av djävulen. Här får Jesus plötsligt en mycket mer aktiv roll, som befriaren. Vad Jesus gör som befriar framgår inte, men frälsningstemat befrielse blir ytterst påtagligt. Författaren skriver därefter: ”and in the same sense the angels and ministers of God the Father were made so that they might aid those who receive the inheritance of salvation.”¹⁹¹ Änglarna ska alltså hjälpa dem som ska ta emot arvet som är frälsningen. Alltså framträder ett nytt tema: att frälsningen är något man ärver. De ofallna änglarna blir också inblandade i frälsningen på ett indirekt sätt. Författaren återkommer till detta: ”The good are said to be created and made by the true Lord God, that is, formed by Him for the salvation of sinners.”¹⁹² ”De goda” formas av Gud för syndares frälsning vilket syftar på att änglarna, och Jesus i synnerhet, formas till att hjälpa Gud att bistå med frälsningen åt de fallna.

Författaren har dessförinnan diskuterat huruvida det måste finnas två Gudar, en god och en ond, där just ”att skapa” kom att utgöra grundsatsen för den diskussionen. Nu går författaren istället in i en diskussion gällande universalitet och skriver i slutklämmen: ”Now, these terms of universality represent those who are to be reconciled, restored, renewed, re-established, fulfilled, and quickened by our Lord God, and by His Son Jesus Christ, as is manifestly dwelt upon by the Scriptures.”¹⁹³ Författaren menar att det är inte alltid som ordet ”alla” i Bibeln ska förstås bokstavligt, utan det kan istället syfta på alla i en specifik grupp. Frälsningens universalitet gäller alltså alla de som ska bli försonade. Författaren ger en lista på olika verb och adjektiv som beskriver dem som ”alla” inbegriper. Dessa ord är: *försonade*, *återställda*, *förnyade*, *återetablerad*, *uppfyllda* och *att få liv*. Dessa blir olika sätt att beskriva vad frälsningen innebär, olika teman. Den mening som jag citerade ovan återkommer nästan ordagrant även på ett annat ställe längre fram i texten, vilket cementerar att dessa ord och denna syn på universalitet var värt att betona.¹⁹⁴

Författaren fortsätter diskussionen om universalitet och diskuterar huruvida de som är oförmögna att göra gott någonsin ändå sitter på möjligheten att bli räddade av sina handlingar. Författaren

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Wakefield & Evans (1969), s. 538.

¹⁹³ Wakefield & Evans (1969), s. 545.

¹⁹⁴ Wakefield & Evans (1969), s. 547.

menar att så inte är fallet, för de som är oförmögna att göra gott har inte heller gjort gott, gör inte något gott just nu eller kommer inte heller att göra gott i framtiden, för de vet inte hur man gör.¹⁹⁵ Författaren kommer fram till denna slutsats: ”Therefore, there was never in him the capacity for desiring to do good or for doing good in order to be saved.”¹⁹⁶ Vissa människor är, enligt författaren, oförmögna att göra sig förtjänta av frälsning. Häri medföljer en diskussion från författaren om den fria viljan, något vi delvis kunde urskilja ovan. Här kommer författaren med följande exempel: ”In the same way I raise the question of knowledge. Suppose there is a certain person who never was wise enough to tell good from evil or truth from falsehood in order to merit salvation, one who never was and never will be wise enough.”¹⁹⁷ Författaren menar att det inte finns fri vilja, en individ har en fallenhet åt det goda eller det onda, vilket i sin tur avgör om man gör sig förtjänt av frälsning. Här skriver även författaren att kunskapen om det goda är något som gör en människa förtjänt av frälsning. Kunskapen i sig är kanske inte frälsande, men en nödvändighet för att kunna uppnå frälsning. Detta gör kunskapen om det goda till ett frälsningstema.

Författaren diskuterar, senare i texten, att barn och andra människor som av olika anledningar är fysiskt oförmögna till att ha kunskapen om det goda och skriver att: ”You never bestowed upon us the capacity for or the knowledge of how to do good. And so free will as it is conceived of by our opponents is entirely rejected.”¹⁹⁸ Här menar författaren att den fria viljan att göra gott inte fungerar som ett krav för att göra sig förtjänt av frälsningen, då inte alla kan välja att göra det goda. Istället menar författaren att individer inte kan välja att göra gott eller ont, vilket innebär att de som faktiskt gör gott är förutbestämda att göra gott och därav förutbestämda att göra sig förtjänta av frälsningen. Kunskap om gott och ont är därmed förutbestämt men fortfarande viktig för att uppnå frälsning.

De sista delarna av texten ägnas åt att förklara Jesu lidande såväl som de förföljelser som lärjungarna och helgonen fick genomlida. Där skriver författaren att: ”The true Lord God endured this wicked deed, being unable in a better way to deliver His people from the power of

¹⁹⁵ Wakefield & Evans (1969), s. 574.

¹⁹⁶ Wakefield & Evans (1969), s. 575.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Wakefield & Evans (1969), s. 577.

the enemy.”¹⁹⁹ Den onda makten i världen, den onda guden, ordnade så att Jesus avrättades, genom Pilatus och andra,²⁰⁰ och där kunde den goda guden inte göra något annat än att uthärda. Författaren använder sig av ordet ”unable”, oförmögen, för beskriva att den gode guden inte kunde göra något annat. Men genom det kunde Guds folk bli befriade från ondskans makt. Här är det viktigt att notera att det är Gud som är den som befriar, genom att uthärda denna ondskefulla handling. Det sägs ingenting om att det är Jesu lidande som befriar utan snarare är det Gud som utstår denna handling och genom att han uthärdar den blir Guds folk befriat. Jesu roll blir att vara verktyget genom vilket denna handling kunde få utageras. Detta medför ett tema av Gud som uthärdar vad Jesus lider för att sedan kunna befria.

3.1.7. Upprättelsen av Guds kyrka

I denna text gör författaren det tydligt att det endast är inom den katariska kyrkan, som de själva kallar ”Guds kyrka”, som bönen har någon som helst kraft att förlåta synder.²⁰¹ Författaren skriver att: ”The Church of God of which we speak has received such power from our Lord Jesus Christ that sins are pardoned by its prayer,”²⁰² Det är enbart bönerna inom den katariska kyrkan som kan förmedla syndernas förlåtelse. Antagligen är detta en hänvisning till *apparellamentum*, vilket medför att frälsningen i det här fallet möjliggörs genom bönen men också genom den sanna kyrkan. Vidare kan vi läsa att det är Jesus själv som har givit denna kraft till kyrkan, vilket i sin tur innebär att Jesus indirekt förmedlar frälsningen genom att förse kyrkan med kraft. Här framträder två teman, kyrkans böner och Jesus som ger kraft. Detta bekräftas även när författaren skriver: ”And for these reasons and many others, it is manifest that only through the prayers of the Holy Church of Christ are sins pardoned.”²⁰³

Angående förföljelser skriver författaren att: ”This Church suffers persecutions and tribulations and martyrdom in the name of Christ, for He himself suffered them in the desire to redeem and save His Church (...).”²⁰⁴ Författaren menar att kyrkan lider förföljelser för att Jesus själv gjorde det och när han genomled dessa förföljelser och lidanden så var det för att Jesus önskade att

¹⁹⁹ Wakefield & Evans (1969), s. 578.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Wakefield & Evans (1969), s. 597.

²⁰² Ibid.

²⁰³ Wakefield & Evans (1969), s. 598.

²⁰⁴ Wakefield & Evans (1969), s. 603.

försona och rädda sin kyrka. Jesus blir ytterst aktiv i denna beskrivning av frälsningen, då han själv lider för sin önskan att rädda. Exakt vad lidandet som Jesus genomled ska uppnå framgår inte, men på något sätt räddar det. Senare i texten blir det tydligt vad Jesus har gjort för att rädda sitt folk. Först skriver författaren om *konsolamentum* att: ”This Church performs a holy spiritual baptism, which is the imposition of hands through which is given the Holy Spirit,”²⁰⁵ och vidare skriver författaren om Jesu roll i detta att: ”And therefore, when our Lord Jesus Christ came from the seat of His grandeur to save His people, He taught His Holy Church to baptize others with this holy baptism.”²⁰⁶ Jesus kom för att rädda sitt folk och då lärde han sin kyrka att döpa andra med just *konsolamentum*. Här räddar Jesus genom att undervisa sin kyrka i hur *konsolamentum* ska gå till. Den räddande handlingen i det här fallet blir att Jesus lär ut, vilket skulle kunna vara ett frälsningstema. För tittar vi på vad författaren skriver lite senare i texten: ”Hence, no man is saved who is not baptized with this baptism, just as all those who were outside the ark were drowned in the flood,”²⁰⁷ så ser vi att endast genom att ta emot *konsolamentum* blir man räddad, vilket är något som endast kyrkan får ge, som de i sin tur har fått ifrån Jesus då han har undervisat dem. Jesus roll här blir den av en lärare, som förklarar vägen till frälsningen. Sedan är det kyrkan som förmedlar denna frälsning, genom att konsolidera andra.

3.1.8. Glossan om Herrens bön

Glossan om Herrens bön är en text som förklarar Fader vår rad för rad. Varje del av bönen förklaras med hjälp av bibelcitater och korta resonemang. Glossan inleds med en liten prolog som fungerar som en introduktion till varför man ska be Herrens bön. Författaren börjar med att förklara att: ”And therefore, our Lord Jesus Christ was sent by the Lord to seek that people which had been driven out and to save them,”²⁰⁸ för att visa varför just Herrens bön är ytterst central för den katariska tron. Det som författaren faktiskt säger i citatet är hur Jesus skickades för att finna dem som blev fördrivna för att sedan rädda dem. Bönen fyller av detta att döma en frälsande funktion eller är en av många förutsättningar för att en katar ska kunna ta emot frälsningen.

²⁰⁵ Wakefield & Evans (1969), s. 604.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Wakefield & Evans (1969), s. 606.

²⁰⁸ Wakefield & Evans (1969), s. 607.

Vidare framkommer uppfattningen att Jesus ger botgöring, när författaren skriver: "Therefore, was the Savior first sent to give penance,"²⁰⁹ Författaren fortsätter sedan med att skriva att den Heliga Anden kom därefter för att folket skulle hålla buden i evangelierna och kunna be Herrens bön: "and that very Spirit who is a sign of the Lord himself [was sent] to keep the commandments of the Gospel and to say this prayer."²¹⁰ Här ser vi dels att Jesus tituleras som räddaren samt att han, som sagt, skall ge botgöring. Därefter förstår vi att den Heliga Anden behövs för upprätthållande av buden och att Herrens bön ska kunna bedjas. Andens närvaro verkar vara ett krav för att kunna be bönen och därav slutligen kunna ta emot frälsningen, varav vi kan identifiera ett frälsningstema. Ett annat frälsningstema som också träder fram är botgöring genom Jesus. På vilket sätt Jesus förmedlar botgöring framgår inte av källmaterialet.

Precis i slutet av texten kan vi däremot läsa att: "For this Amen will be bewailed by all the tribes of earth because our Lord Jesus Christ suffered and died for his sins so that through death He might overcome him who had command over death, that is, the devil."²¹¹ I texten ser vi att Jesus dör för någons synd varigenom denne någon får makten att besegra döden. Vem exakt denna någon är framgår inte tydligt, men Wakefield och Evans menar att det kanske är Jesus själv som är denna "amen".²¹² Detta medför att Jesus i det här fallet dör för sina egna synders skull så att han i sin tur kan besegra döden och även djävulen. Det vi kan se gällande frälsning är hur det finns en tanke, ett tema, som stipulerar att Jesus dog och att det i sin tur medförde en seger över döden.

När författaren förklarar frasen "och utsätt oss inte för prövning" menar författaren att det finns två olika prövningar eller frestelser. En av dem kommer ifrån Gud och den andra kommer ifrån djävulen.²¹³ Författaren förklarar att den prövning som kommer från djävulen leder till döden medan prövningarna från Gud leder till liv, och det finns två anledningar till att Gud överhuvudtaget skulle pröva sina trogna. Författaren skriver följande om den andra anledningen: "The other reason for the Lord's temptation is that when the people shall be tried with

²⁰⁹ Wakefield & Evans (1969), s. 608.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Wakefield & Evans (1969), s. 630.

²¹² Wakefield & Evans (1969), se förklaring till fotnot 247, s. 819.

²¹³ Wakefield & Evans (1969), s. 624.

temptations, they may receive the crown of life,”²¹⁴ Genom att bli prövade och utstå prövningen kommer de belönas med livets krona. Detta skulle kunna vara kopplat till den krona och kröning som vi kunde läsa om i *Johannes frågor* och *Jesajas visioner*. Temat för frälsningen blir i detta fallet att uthärda prövningar.

3.2. Diskussion

Jag kommer inleda diskussionen med att diskutera de frälsningsteman som identifierades i de olika texterna. Jag kommer först att diskutera de teman som förekom i mer än en av texterna för att därefter diskutera de teman som endast förekom i en text. Dessa teman kommer att diskuteras först för sig, som en del av en helhet, och i slutet av varje kapitel sammanställas till en ny förståelse av den katariska frälsningsteologin som helhet. Vidare kommer jag att diskutera de frälsande roller som jag tycker mig ha identifierat hos den katariska Jesus. Dessa roller kommer att diskuteras först för sig, som enskilda delar, för att därefter sammanställas och diskuteras i förhållande till varandra, för att bidra till en ny förståelse av helheten, en ny förståelse av katarisk frälsningsteologi som helhet.

3.2.1. Katarisk frälsningsteologi

3.2.1.1. Återkommande frälsningsteman

Genomgående i analysen har följande frälsningsteman förekommit i mer än en av texterna: *antropologisk dualism, renhet, återförening, iklädande, konsolamentum, Helig Ande och lag- och budobservans*. Av dessa har följande teman inte behandlats i tidigare forskning om katarernas teologi: *iklädande, Helig Ande* samt *lag- och budobservans*. Teman där Jesus uttryckligen nämns och direkt berörs kommer att diskuteras under rubrik 3.2.2. ”Jesu Kristi roll”. Låt mig således börja med de frälsningsteman som har belysts även i tidigare forskning.

I den tidigare forskningen kunde vi notera att den *antropologiska dualismen* var en av de kännetecknande aspekterna av katarismens syn på frälsning, det vill säga, att det endast är de utvalda, nämligen de som föll från himlen, som ska få återvända dit. Alla andra människor, som inte har sitt ursprung i himlen, har istället sitt ursprung i djävulen och kommer därför inte att ta del av frälsningen.²¹⁵ I *Johannes frågor, Text A*, den *Manikeiska avhandlingen* och i *Boken om de*

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Hagman (1994), s. 78-79; Lansing (1998), s. 115.

två principerna förekommer denna syn på människan och frälsningen. I *Johannes frågor* blir det tydligt att de som Jesus ska rädda är de som gick förlorade i fallet. Räddningen är till för dem som kastades ut ur himlen tillsammans med djävulen, för den sista tiden infaller endast när alla som föll också har hämtats hem igen. Räddningen är både exklusiv och förutbestämd. Angående den antropologiska dualismen vill jag påstå att undersökningen har bekräftat vad den tidigare forskning hävdar. I *Text A* säger *ordinatus* i sin förklaring till Herrens bön att det endast är vissa människor som kommer att uppnå frälsningen. Tittar vi på vad författaren säger i *Boken om de två principerna* ser vi att frälsningen kommer till dem som ska ärva den, och själva förståelsen av frälsning som något som ärvs är inte något som den tidigare forskningen har noterat. Det innebär att de som ska ärva frälsningen särskiljs ifrån dem som inte ärver den, författaren uttrycker således en exklusiv frälsningssyn. Detsamma gör författaren till den *Manikeiska avhandlingen* då författaren pålyser absurditeten i att Jesus kommer för att rädda och försona alla och istället menar att försoningen är reserverad till några. Författaren förklarar innebörden av ”alla” och diskuterar frälsningens universalitet och kommer fram till att frälsningen gäller ”alla” fallna änglar, inte alla människor. Författaren ger även exempel på verb och adjektiv i ett försök att definiera vad frälsningen innebär för alla dessa som ska få ta emot den. Ord såsom: *försonade, återställda, förnyade, återetablerad, uppfyllda* och *att få liv*, används för att beskriva vad frälsningen innebär för de fallna. Dessa ord beskriver målet med frälsningen.

Renhet är ett annat tema som tagits upp i tidigare forskning om katarerna. Det temat återfinns i *Johannes frågor* samt i den *Manikeiska avhandlingen*. I *Johannes frågor* så framgår det att Jesus menar att hans lärjungar försöker efterlikna änglarna i himlen och gifter sig inte. Vissa gör till och med sig själva till eunucker för himmelriket. Renhetstemat, tillsammans med sexuell renhet och orenhet, har som sagt behandlats av tidigare forskning.²¹⁶ Den *Manikeiska avhandlingen* hävdar att Jesus inte drog till sig något av denna världen när han steg upp till himlen, för det som är av den materiella världen är orent och bör undvikas. Här kan vi se att det finns ett rent och orent, där det orena inte är något som Jesus eller Gud vill rädda.

Frälsningstemat som berör *återförening* med det himmelska, att en fallen ängel kommer att få återvända till himlen framgår i ett antal olika texter ur det valda källmaterialet. Texter som berör

²¹⁶ Lansing (1998), s. 114-115.

detta tema är *Johannes frågor*, *Jesajas visioner*, *Text A* och *B* samt *Manikeiska avhandlingen*. Det vi kan se är hur Jesus i *Johannes frågor* säger att han kommer för att hitta de som gick förlorade, vilket innebär en utvaldhet som vi diskuterade ovan, men även att de som gick förlorade ska hittas och då eventuellt återvända hem igen. Det vi kan se även i *Johannes frågor* är nämligen hur dessa utvalda, de som ska hämtas hem, återvänder till himlen. Tittar vi därefter på *Jesajas visioner* kan vi se att de som får i uppdrag att sprida budskapet om Jesus kommer att få återvända till himlen. Det verkar som att målet med frälsningen är att återvända till himlen och det tillstånd som man befann sig i innan fallet. Tittar vi därefter på *Text A* och *B* ser vi att Gud vill visa medlidande mot sitt folk och vill ta emot dem in i sin frid genom sin son, Jesu Kristi, ankomst. Gud vill ta emot och då med andra ord hämta hem dem som fallit. För Guds folk, anser jag, syftar på de fallna änglar som föll från himlen. I den *Manikeiska avhandlingen*, i det avsnitt som behandlar vad som är rent och orent, ser vi att endast det som är rent kommer att återvända till himlen. Den tidigare forskningen har visat på att målet har varit att återvända till himlen och således undgå att födas på nytt,²¹⁷ detta med att undgå återfödelsen är något som källmaterialet inte uttryckligen sagt något om. I och med katarernas idé om ett himmelskt ursprung menar den tidigare forskningen att det är återförening och återvändande som är målet, vilket vi också har sett i källmaterialet.²¹⁸

Det sista tema som också har förekommit i den tidigare forskningen är *konsolamentum*, där vi har *Johannes frågor*, *Jesajas visioner*, *Text A* och *B* samt *Upprättelsen av Guds kyrka* som tar upp det temat. I *Jesajas visioner* framgår det att, genom Guds vilja, är det *konsolamentum* som de utvalda behöver genomgå, för att sedan uppnå frälsningen och då få återvända till himlen. I *Johannes frågor* berättar Jesus att det dop som han kommer med, *konsolamentum*, är det enda som räddar. Domet som Johannes döparen kommer med gör inget, det är endast *konsolamentum* som räddar. Detta hävdas även i *Text A* och *B*. I *Text A* blir det tydligt att *konsolamentum* är det som tvättar bort synden från själen och Jesus har givit auktoriteten till sina lärjungar att förmedla *konsolamentum* och att förlåta synder. I *Text A* kan man även se att frälsningen delvis kan ligga i att bli förlåtna sina synder när man tar emot *konsolamentum*. Den tidigare forskningen visar också på att *konsolamentum* räddar, genom att den konsoliderade människan återförenas med den

²¹⁷ Lansing (1998), s. 115.

²¹⁸ Hagman (1994), s. 185; Karlsson (2023), s. 16-17.

himmelska världen.²¹⁹ Men att *konsolamentum* förlåter synder eller är enda vägen till frälsning har inte framkommit i tidigare forskning om katarismen. Sammanfattningsvis har den tidigare forskningen i stor utsträckning identifierat ett antal olika frälsningsteman som ryms inom den katariska teologin. Det vi också har kunnat se är hur den tidigare forskningen inte har en fullständig bild över *konsolamentum* och vad för frälsningsteman som anknyter till den.

Går vi vidare till de teman som förekommit i mer än en text, men som inte behandlats i tidigare forskning, hittar vi följande teman: *iklädande*, *Helig Ande* samt *lag- och budobservans*. Om vi börjar med *iklädande* så finner vi det frälsningstemat i *Johannes frågor*, *Jesajas visioner* och *Glossan om Herrens bön*. Det vi får läsa i *Johannes frågor* är hur Gud ska befalla änglar att betjäna de rättfärdiga och att han ska placera de rättfärdiga i änglakör samt ge dem kläder, kronor och säten. Detta utgör grunden i frälsningstemat ”iklädande”, vilket verkar vara målet med att återvända till himlen. Återvändandet blir fullbordat när den före detta fallna ängeln ikläder sig sin himmelska skrud och återfår kronan och sin tron. I *Jesajas visioner* beskrivs hur dessa himmelska kläder ligger och väntar på att återigen få användas. Men för att det ska ske behöver de som en gång hade kläderna återvända. Den himmelske vägvisaren som har väglett Jesaja säger rakt ut att dessa kläder väntar på att han (Jesaja) ska återvända. Genom återvändandet samt iklädandet blir man likställd med de andra änglarna i himlen och på så sätt är frälsningen fullbordad. Iklädandet verkar fullbordas när Jesus har hämtat de kronor och troner som en gång gick förlorade.

Häri finns det eventuellt en liten motsägelse, antingen väntar kronorna och tronerna i himlen på dem som ska hämtas till himlen, alternativt ska Jesus hämta tillbaka dessa. De kan inte både vara i himlen och på jorden. Jag tolkar det som att det är något som måste ske på jorden eller med Jesus innan iklädandet kan bli fullbordat. Vad det är som Jesus ska göra låter jag vara osagt, men källtexten visar tydligt på att de behöver vänta på Jesus. Slutligen kan vi läsa i *Glossan om Herrens bön*, hur de som frestas av den gode Guden kommer att få ta emot livets krona. Om just ordet krona i det här fallet snarare syftar på en symbolisk bild för evigt liv eller om det är en referens till den krona som en fallen ängel tar emot när den återvänder till himlen framgår inte. Frälsningstemat rörande just iklädande av en himmelsk skrud och himmelsk krona är oerhört

²¹⁹ Barber (2000), s. 79; Karlsson (2023), s. 17; Westerdahl (2015), s. 30.

påtagligt i de två första texterna. Kanske är det ett arv från bogomilerna²²⁰ som texterna kommer ifrån som katarerna senare inte valt att använda sig särskilt mycket av, för temat förekommer inte i de andra texterna, eventuellt med undantaget för *Glossan om Herrens bön*.

Angående den *Heliga Anden* finner vi det frälsningstemat i *Jesajas visioner, Text B, Boken om de två principerna* samt *Glossan om Herrens bön*. Vi finner den, på ett sätt, redan i *Johannes frågor* då Johannes döparen berättar att Jesus kommer för att döpa med eld och Helig Ande. I *Jesajas frågor* kan vi se hur Jesaja säger till kung Hiskia att han, och de andra som är närvarande, måste vara i den Heliga Anden så att de kan ta emot sina himmelska skrudar, kronor och troner.

Iklädandetemat blir i det här fallet direkt kopplat till den Heliga Andens närvaro. Den Heliga Anden blir här en förutsättning för att ta emot de himmelska kläderna och därmed är även den Heliga Anden förutsättning för att frälsningen ska bli fullbordad. I *Text B* talar *ordinatus* om att Guds Ande ska vara med de trogna, det vill säga, de fallna änglarna. I *Boken om de två principerna* berättar författaren att Jesus, genom Gud Fader och Helig Ande, vigs till biskop för att i sin tur kunna befria alla som förtrycks av djävulen. Här har den Heliga Anden en aktiv roll tillsammans med Jesus att befria de förtryckta. Slutligen ser vi i *Glossan om Herrens bön* att den Heliga Anden skickades för att hjälpa de fallna änglarna att hålla de bud som anges i evangelierna samt att hjälpa dem kunna be Herrens bön. Allt detta mynnar ut i att den Heliga Andens närvaro är väsentlig för de fallna änglarnas möjlighet att kunna återvända till himlen. Helig Ande befriar och hjälper de troende till frälsning genom att hjälpa dem att hålla buden som påbjuds.

Angående just bud är det sista frälsningstemat som flera texter har gemensamt *lag- och budobservans*, vilket vi kan hitta i *Jesajas visioner, Text A och B*, och *Glossan om Herrens bön*. Angående de predikanter som skickas ut i *Jesajas visioner* kan vi även läsa att om de utför sitt uppdrag samt följer Jesu bud, så kommer de få återvända till himlen. Vilka dessa bud är går *ordinatus* närmare in på i *Text A och B* där det förklaras att för att få lov att ta emot *sancta oratio* och *konsolamentum* behöver man lova och intyga att man ska hålla vissa bud, nämligen de som går ut på avhållsamhet, lydnad, fattigdom och kyskhets och som ska följas livet ut. Ovan, i analys av *Glossan om Herrens bön*, kunde vi läsa om att den Heliga Anden behövs för att människan

²²⁰ Wakefield & Evans (1969), s. 447.

ska kunna hålla evangeliets bud. Buden måste hållas livet ut, för då finns hopp om att få evigt liv, med andra ord återvända till himlen. Delar av Herrens bön som förklaras av *ordinatus*, mynnar ut i att de bedjande ber om hjälp att följa buden och om barmhärtighet i bemärkelsen hjälp i att följa buden och upprätthållandet av dem. Genom att följa buden kan de som tagit emot *konsolamentum* få evigt liv.

Genom att läsa dessa texter, och vad de säger om frälsning, i förhållande till varandra och som delar av en helhet, framträder en ny förståelse av katarisk frälsningsteologi. I förhållande till ytterligare delar, som diskuteras i nästa kapitel, kommer förståelsen av katarismen som helhet utvecklas och nyanseras. Det vi har kunnat utläsa i dessa olika delar av ett katariskt textkorpus är att synen på frälsningen går ut på att de som en gång kastades ut ur himlen är de enda som kommer att få ta emot frälsningen. Genom att dessa som föll från himlen håller de bud som åläggs dem när de tar emot *sancta oratio* och *konsolamentum* kan de hoppas på att återförenas med den himmelska världen och sina himmelska kläder. För att kunna nå detta slutmål behöver de som sagt hålla de bud som de har sagt ja till, där de lovar att förbli rena med den Heliga Andens hjälp.

3.2.1.2. Frälsningsteman i enskilda texter

I min analys framkom ett antal frälsningsteman som endast förekom ett fåtal gånger och endast i en text. Dessa teman har inte heller förekommit i tidigare forskning. Även om dessa teman inte har förekommit i källmaterialet i någon större utsträckning kan de fortfarande bidra till att vidga vår förståelse av katarernas frälsningsteologi. De två första jag vill ta upp är hämtade från *Jesajas visioner* och är *kärlek till Gud* och *Kristi seger över djävulen*. Den förstnämnda blir tydlig när Jesaja i sin vision får det förklarat för sig av vägvisaren att allt som han har fått bevittna, allt som väntar dem som återvänder till himlen, väntar dem som älskar Gud. Detta är första och enda gången i min analys som det uttrycks, att kärleken är en förutsättning för att ta emot frälsningen. Jag tolkar det som att kärleken till Gud kan förstås som att genom den blir man berättigad frälsningen. På grund av att vi har sett att frälsningsteologin är exklusivistisk och deterministisk bör de som älskar Gud vara förutbestämda, nämligen de änglar som föll. På så sätt innebär den kärleken till Gud en vilja till att följa de bud som givits till de fallna. Vidare angående Kristi seger över djävulen får Jesaja det beskrivet för sig att Jesus, medan han är död

och väntar på uppståndelsen, kommer att ödelägga helvetet och fånga djävulen och frånta honom all sin makt, för att därefter återuppstå. Jesus besegrade döden och utplånade dess makt, vilket är en förutsättning för att frälsningen kan bli verklighet. Intressant är hur det inte är Jesu död och uppståndelse som är det som besegrar döden utan snarare en närmast fysisk konfrontation med helvetet, dess demoner och djävulen själv. Denna nästan fysiska kamp mot ondskan och döden blir ett steg på vägen till att möjliggöra frälsningen.

I *Text A* finner vi, tillsammans med den antropologiska dualismen, *ett löfte om att frälsningen kommer till de utvalda*, dock är den inte kommen än. Detta framgår i *ordinatus* förklaring till frasen ”låt ditt rike komma” i Herrens bön och jag tolkar det som att de som ber den bönen fortfarande är i jordelivet. De väntar på att få återvända till himlen. Deras bön innebär, enligt *ordinatus*, en vädjan att de fallna som ska få ta emot frälsningen ska få komma till Gud. Med andra ord, en vädjan från den utvalda skaran att just de utvalda ska få återvända till Gud och att Gud ska lova det. I förklaringen går det att utröna ett löfte: ”by the ‘kingdom’ of God is meant the people of God who are to achieve salvation,”²²¹ ”Vi som kommer att uppnå frälsningen” antyder en förväntan och då även ett löfte, ett löfte om att frälsningen faktiskt kommer till de fallna änglarna.

Boken om de två principerna för ett långt och invecklat resonemang om huruvida den fria viljan faktiskt finns eller inte och där kommer författaren fram till att så inte är fallet. De som gör gott är förutbestämda till att göra gott, och vice versa. I det resonemanget framkommer däremot ett annat intresseväckande frälsningstema, nämligen *kunskapen om det goda*. Författaren lyfter fram en mängd olika hypotetiska scenarion och konstaterar att en person behöver ha kunskap om och förstå det goda och det onda för att i sin tur kunna skilja på det. Med andra ord krävs en viss nivå av förmåga till förstånd, något som författaren själv menar att alla inte har. Där skriver författaren att de som inte har viljan att göra gott eller de som inte gör gott kommer inte att räddas. Kunskapen om det goda innebär också en vilja till att göra gott, samt att ha ett gott handlande. Vem som har kunskapen om det goda är som sagt förutbestämt, men fortfarande en förutsättning för att kunna förstå hur frälsningen kan uppnås. Kunskapen gör en person förtjänt av frälsning men är inte frälsande i sig. Även tidigare forskning har uttryckt en liknande slutsats,

²²¹ Wakefield & Evans (1969), s. 469.

att denna typ av kunskap (gnosis) inte i sig är frälsande.²²² Det är snarare ett steg på vägen till att uppnå frälsning.

I *Upprättelsen av Guds kyrka* framgår ett annat intressant frälsningstema, nämligen att det är *kyrkans böner som frälser*. Med det menas att den kyrka som Jesus grundade, nämligen den katariska kyrkan, besitter makten och auktoriteten att be om syndernas förlåtelse. Jag tolkar det som att det handlar om den katariska gudstjänsten *apparellamentum*, som man firade en gång i månaden eller inför att någon skulle ta emot *sancta oratio* eller *konsolamentum*. Utanför kyrkan bär inte bönerna på någon kraft. Det är endast inom ramen för kyrkans gemenskap som ens synder kan bli förlåtna och som man därefter kan få ta emot frälsningen genom *konsolamentum*. Precis som att kunskapen om det goda inte är frälsande i sig så är kyrkan i sig inte frälsande, däremot besitter kyrkan befogenheten att förmedla frälsningen genom *apparellamentum* som en förberedelse för att därefter ta emot *sancta oratio* och slutligen *konsolamentum*.

Således har vi ur dessa delar kunnat utröna att Jesus har givit den katariska kyrkan kraften och befogenheten att förlåta synder, genom *apparellamentum* och *konsolamentum*, till alla de som älskar Gud. Denna kärlek till Gud är förutbestämd, precis som ens kunskap om det goda såväl som ens vilja att göra det goda. Genom att ha givit kyrkan Herrens bön, har Jesus förkunnat ett löfte till de fallna att frälsningen kommer att ske. Denna frälsning som ska komma inträffar sannolikt när Jesus i kampen mot ondskan och döden, det vill säga helvetet och djävulen, besestrar döden och fråntar dess makt.

3.2.2. Jesu Kristi roll

Jag kommer nu att diskutera tre olika roller som Jesus har enligt källmaterialet och som har framkommit i analysen av källmaterialet. Dessa olika roller kommer tillsammans att utgöra delar av den större helheten som är den katariska förståelsen av Jesus roll i frälsningen.

3.2.2.1. Jesus som lärare

En aspekt av katarernas syn på Jesus som frälsare är Jesus i rollen som lärare, en förmedlare och förkunnare. I *Johannes frågor* ser vi att Jesus omtalar sig själv som en budbärare, han ska

²²² Karlsson (2023), s. 17.

förkunna sin faders namn så att de utvalda ska kunna se skillnaden mellan Gud och djävulen. Då har djävulen dessförinnan låtit sig själv framstå som Gud så att den riktiga, goda, guden ska glömmas bort. Men det Jesus gör är att göra den gode Guden känd för alla de utvalda, de fallna änglarna. Jesus förkunnar och bär bud om den sanna, gode, guden. Detta klassificerar Jesus som någon form av lärare, förmedlare av kunskap. I *Text A* och *B* har vi genomgående sett att det är Jesus som kommer med olika bud och levnadsregler för de utvalda. I fallet med *ordinatus* som förklarar innebörden av ”ge oss idag det bröd vi behöver” kan vi läsa oss till att just ordet bröd i själva verket betyder de lagar och bud som Jesus kom med i evangelierna, vilket till exempel framgår i *Glossan om Herrens bön*. Dessa lagar och bud ska upprätthållas och hållas hela livet ut, enligt *ordinatus* i *Text B*. Med andra ord ber de troende till Gud om att de ska få ta emot de lagar och bud som Jesus har låtit dem få kännedom om genom evangelierna, bud som ska efterföljas livet ut. Även här ser vi hur Jesus förkunnar och förmedlar kunskap, likt en lärare. Vi kan dessutom se i både *Text A* och *B* i *ordinatus* förklaring av innebörden av Herrens bön att det krävs en särskild tillåtelse och vigning för att be den. Jesus blir i praktiken den första ”*ordinatus*” som lär lärjungarna denna bön och därefter berättar för dem inom vilka ramar den ska bes.

Slutligen kan vi se Jesus lära ut hur och varför man ska utföra *konsolamentum*. I *Johannes frågor* kan vi läsa om hur Jesus förklarar att det dop Johannes döparen förkunnande inte räddar, utan det är endast *konsolamentum* som är vägen till frälsningen. I *Text B* kan vi även läsa oss till att det är Jesus som kommer med *konsolamentum* och i *Text A* är det Jesus som ger *konsolamentum* till lärjungarna. Därefter får de i uppdrag att ge den vidare och de får dessutom befogenheten att utföra denna handling. I *Upprättelsen av Guds kyrka* blir detta desto tydligare för där skriver författaren att Jesus uttryckligen lärde lärjungarna och kyrkan att utföra *konsolamentum*. Jesus lär inte bara ut att de utvalda ska genomgå *konsolamentum*, utan berättar även för sina lärjungar och den katariska kyrkan i forntiden att de har en plikt att utföra den. Häri kan vi även se att Jesus instiftar och ger makten till de troende och till kyrkan att be Herrens bön och att utföra *konsolamentum*, vilket jag kommer att diskutera ytterligare i nästa kapitel. Kunskapen om dessa ting är något som skulle kunna likna den gnostiska idén om en hemlig, gudomlig, kunskap. Det blir särskilt påtagligt i både *Johannes frågor* och i *Jesajas visioner* då det är apokalyptiska texter som utspelar sig i ett himmelrike, där författaren får ta del av denna kunskap genom en gudomlig

uppenbarelse.²²³ Däremot kan vi notera att kunskapen om det som befriar en av de fallna änglarna från världen och låter denne att återvända till himlen, inte i sig är frälsande. Jesus blir däremot frälsande, i egenskap av att vara den som förmedlar kunskapen om hur frälsningen är uppnåbar.

3.2.2.2. Jesus som instiftare

Vi kunde börja urskilja i föregående kapitel att Jesus inte bara frälser genom att förmedla kunskap, utan även genom de riter som han ger befogenheten till lärjungarna och till kyrkan att utföra. Här ser vi snarare en frälsande roll där Jesus är den som instiftar frälsningens tillvägagångssätt. Om vi börjar med Herrens bön kan vi se i *Upprättelsen av Guds kyrka* att det är Jesus som ger de utvalda, det vill säga de fallna änglarna, kraften att be bönen. I *Glossan om Herrens bön* kan vi läsa att Jesus Kristus kom för att rädda dem som blev fördrivna, vilket innebär att det Jesus ger till människan i den texten, nämligen Herrens bön och kraften att be den bönen, är ett steg på väg mot frälsningen, något som vi även tydligt kan se i *Text A*. Vi ser även i *Glossan om Herrens bön* att Jesus ska komma med botgörelse, för att tillsammans med den Heliga Anden möjliggöra för de utvalda att kunna följa buden som är förutsättningen för att få lov att be bönen samt att även hjälpa dem att faktiskt be den. I *Text B* kan vi även läsa att det är Jesus som skickas för att rädda genom att förmedla *sancta oratio*, för det är endast genom att ta emot *sancta oratio* som de troendes böner blir hörda. Således kan vi se att Jesus är den som förkunnar och sedan instiftar de regler som medföljer att be denna bön. Däri finner vi Jesus som instiftare av en väg till frälsningen.

På liknande sätt förefaller det vara med *konsolamentum*. I *Johannes frågor* såväl som i *Text A* kan vi se att det är Jesus som är den som kommer med *konsolamentum*. Jesus berättar för dem att det är hans *konsolamentum* och inte Johannes dop som räddar, vilket blir särskilt tydligt i *Johannes frågor*. I *Text A* kan vi se att det är Jesus som ger *konsolamentum* till sina lärjungar och ger dem kraften att ge den vidare till andra. Här instiftar Jesus inte bara ett steg på vägen till frälsningen utan själva frälsningen, vilket *Upprättelsen av Guds kyrka* vill göra gällande. Att det endast är genom *konsolamentum* som man blir räddad, är något som också uttrycks i *Johannes frågor* och i *Text A* samt *B*. I *Upprättelsen av Guds kyrka* blir det, som vi sett i föregående

²²³ Chadwick (1998), s. 31-32.

kapitel, oerhört tydligt att författaren menar att Jesus är den som kommer med *konsolamentum* till de fallna, för deras räddning, och ger kyrkan makten och befogenheten att förmedla *konsolamentum* vidare. Precis som att Jesus ger kyrkan makten att förmedla *konsolamentum* är det även Jesus som grundar kyrkan, i det avseendet är han också en instiftare. På samma sätt som med *sancta oratio*, är det endast de böner och handpåläggningar som sker inom ramen för den katariska kyrkan som räddar. Det finns ingen frälsning utanför den katariska kyrkans *konsolamentum*. I *Text A* kan vi se att Jesus kom till världen för att tvätta bort synden från de själar som tillhör Gud, nämligen de som fördrevs från himlen. I samma text skriver författaren att *ordinatus* säger att *konsolamentum* renar själen från all synd på samma sätt som man tvättar bort smuts. Vi kan även läsa i den *Manikeiska avhandlingen* att Jesus försonar. Därav anser jag att det som sker i *konsolamentum* enligt katarerna är att Jesus tvättar bort ens synder.

Den tidigare forskningen har sagt om *konsolamentum* att det är genom denna som en katar kan ta emot frälsningen.²²⁴ Hagman skriver att målet med *konsolamentum* var att återförenas med det himmelska.²²⁵ Att *konsolamentum* syftade till att återförena den fallna ängeln med det himmelska har jag inte noterat i analysen, inte uttryckligen. Vi kan dra slutsatsen att *konsolamentum* är det enda sättet, enligt katarerna, att ta emot frälsning, under förutsättningen att man kan följa de löften man har avlagt i samband med att man tog emot *konsolamentum*, och vi har förstått att målet med frälsningen är att återvända till himlen och återta sin himmelska tron samt sin himmelska skrud och krona. Då kan vi konstatera att *konsolamentum* i själva verket resulterar i att man återvänder till himlen. Däremot har inte den tidigare forskningen poängterat, som jag gör, att det är Jesus som förmedlar *konsolamentum* till sina lärjungar och den katariska kyrkan och på så sätt instiftar vägen till frälsningen. Jesus själv renar den konsoliderade från synden.

3.2.2.3. Jesus som eskatologisk hjälte

Vi har förstått att Jesus frälser, räddar, de utvalda genom att ge kunskapen om hur frälsningen är uppnåbar samt genom att själv instifta dessa tillvägagångssätt. Jesus renar den troende från synden. Men nästa fråga som uppstår är hur detta faktiskt går till, det vill säga, vad är det Jesus

²²⁴ Barber (2000), s. 79.

²²⁵ Hagman (1988), s. 62.

gör som möjliggör att han kan rena den troende från synd och således befria dem till att få återvända till himlen?

Som svar på denna fråga har jag identifierat en tredje och sista roll, Jesus som eskatologisk hjälte, en roll vars beteckning jag är oerhört nöjd med. Med eskatologisk avser jag sådant som tillhör den yttersta tiden, i vilken det i traditionell kristendom ansetts utspela sig en slutgiltig strid mellan det goda och det onda.²²⁶ Tittar vi på vad författaren till *Jesajas visioner* har skrivit kan vi tydligt urskilja en uppfattning av att Jesus, innan han uppstår på den tredje dagen, ska besegra och tillfångata djävulen, utplåna helvetet och dess demoner, för att på så sätt frånta djävulen och även döden all deras makt. I *Jesajas visioner* kan vi även utröna att det är Jesus som ska döma djävulen. Ur denna kamp kommer Jesus gå segrande och genom att döden inte längre har någon makt kan *konsolamentum* faktiskt låta alla *perfecti* återvända till himlen. I *Boken om de två principerna* kan vi läsa att Gud, med hjälp av Helig Ande, viger Jesus till biskop för att befria alla de som förtrycks av djävulen. Jesus, har vi nu observerat, besegrar och dömer djävulen för att sedan befria alla som förtrycks av honom. I sin kamp mot djävulen fyller Jesus en befriande funktion, genom att nästan ingå i en fysisk konfrontation. Vi kan även utläsa i *Boken om de två principerna* att Jesus led och Gud uthärdade lidandet, genom Jesus, för att sedan kunna befria sitt folk. Jesu lidande, som Gud tycks ha delat, verkar fylla en direkt befriande och därav en frälsande funktion.

I *Boken om de två principerna*, såväl som i *Johannes frågor*, är djävulen helt eller delvis medveten om vad Jesus försöker uppnå och avser att försöka stoppa honom, antingen genom att låta Mose samla in stockarna som ska användas till korset, som i *Johannes frågor*, eller genom att få Pilatus och andra att avrätta Jesus, som i *Boken om de två principerna*. Djävulen försöker aktivt stoppa Jesus men är oförmögen att göra så, vilket leder till att Jesus därefter besegrar honom, döden och helvetet. Djävulen lyckas med att avrätta Jesus, vilket i *Glossan om Herrens bön* möjliggör för Jesus att besegra döden, som tidigare utlovats i samma text. Det hade även utlovats, i samma text, att Jesus skulle komma för att hitta och rädda de som hade fördrivits från himlen. Jag kan konstatera utifrån analysen av källmaterialet att Jesus dör och att det innebär att

²²⁶ Nationalencyklopedin, sökord: eskatologi. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/eskatologi>, NE Nationalencyklopedin AB, (senast hämtad 2025-12-11).

döden i sig är besegrad. För medan Jesus är död går han in i en strid med djävulen och helvetet, vilket i sin tur resulterar i att Jesus kan hämta de kronor och troner, som vi kan läsa om i *Jesajas visioner*, till dem som väntar i himlen. I den *Manikeiska avhandlingen* kan vi se hur Jesus hämtar hem dem som fördrevs från himlen, vilket jag tolkar som att det handlar om en avslutande händelse i världens historia. Vi kan nämligen se att några väntar på sina kronor och troner i himlen, samtidigt som några kronor och troner ska hämtas från jorden. Detta kan inte betyda något annat att frälsningen blir fullkomlig, när alla himmelska skrudar samt troner är återställda, när alla som föll har återvänt till himlen och Jesus har återvänt tillsammans med dem, efter att ha besekrat döden och djävulen. Frälsningen fullbordas när den sista tiden är inne. Men innan dess kan de utvalda återvända till himlen, i väntan på att allt och alla ska hämtas hem igen.

3.3. En ny förståelse av katarismen

Det jag i min diskussion har kommit fram till är att denna studie delvis kunnat bekräfta den syn på katarisk frälsningsteologi som finns i tidigare forskning, samtidigt som jag har identifierat ytterligare frälsningsteman. Antalet frälsningsteman i källmaterialet översteg de som återfanns i den tidigare forskningen. Antropologisk dualism, renhet, återförening/återvändande samt *konsolamentum* är alla aspekter av vad frälsningen är och innebär. Den är inte för alla, endast de utvalda fallna änglarna. Frälsningen förutsätter renhet av dem som vill bli konsoliderade och först efter man har genomgått *konsolamentum*, kommer man kunna återvända till den himmelska världen, som är det ursprungstillstånd som de fallna änglarna befann sig i innan fallet. Genom att dessa utvalda håller de bud som åligger dem, genom evangelierna, kan de ta emot *sancta oratio* och *konsolamentum*, vilket de kan och vill göra för att de är förutbestämda att vilja göra det och att älska Gud, i egenskap av att de kommer från himlen. Genom mottagandet av *konsolamentum* blir de räddade. Denna räddning/frälsning är endast tillgänglig inom den katariska kyrkan, tack vare det Jesus förkunnade och instiftade samt den seger han vann emot djävulen, döden och helvetet.

Utifrån den nya förståelse, som de delar jag har analyserat har bidragit med, har jag ställt upp ett frälsningsschema utifrån katarernas frälsningsteologi: (1) De utvalda fördrivs ur himlen, ursprungstillståndet. Ursprungstillståndet byts ut till en falsk och ondskefull verklighet av lidande. Sedan tar de utvalda emot (2) kunskapen om det goda, av Jesus, och blir varse om de bud som

åligger den som väljer att närma sig frälsningen genom ta emot (3) *sancta oratio* och få möjligheten att be Herrens bön, som Jesus instiftade som ett steg på väg mot frälsningen. Därefter kan de utvalda, som är på väg mot frälsningen, genomgå (4) *konsolamentum*, som Jesus har förkunnat och instiftat, samt följa de bud som åligger en *perfectus*. På så sätt kan man uppnå frälsningen efter man har avlidit och (5) återvänt till himlen för att (6) där återupptas i den himmelska gemenskapen där man väntar på att Jesus ska (7) besegra djävulen och döden, genom att själv dö och medan han är död bedriva en nästan (8) ”fysisk” kamp emot ondskan. Detta kan antingen redan ha hänt eller kommer det att hända och om det redan har hänt så följer resterande delar av frälsningsschemat direkt efter att en *perfectus* återvänt till himlen. Oavsett om det har hänt eller kommer att hända är resultatet det samma. Därefter ska de utvalda få (9) ikläda sig sina forna himmelska skrudar och få sätta sig på sin tron och därmed bli återställda till (10) ursprungstillståndet.

Jesu roll i katarernas frälsningsteologi är att vara en lärare, nämligen att förkunna och visa på de bud som ska efterlevas samt visa vägen till frälsningen. Jesus innehar även rollen av instiftare, genom att han instiftar katarernas väg till frälsningen, nämligen *konsolamentum*. Jesus fastslår också de ramar inom vilket *konsolamentum* får utövas, närmare bestämt inom den katariska kyrkan. Därefter innehar Jesus rollen som en eskatologisk hjälte när han besegrar döden och djävulen och på så sätt kan befria de fallna änglar som hålls fångna på jorden. Den avgörande frälsande handlingen ligger i förmedlandet av kunskapen om det goda, instiftandet av *konsolamentum* samt att djävulen och döden besegras. *Konsolamentum* är den rit som, genom Jesu död och uppståndelse, kan uppbåda frälsning genom att synderna tvättas bort och att den fångade själen blir befriad. Källmaterialets olika delar har genom diskussionen ovan bildat en egen ny helhet. Med utgångspunkt i den tradition vi befinner oss i och den förståelsehorisont som den har hjälpt till att forma har jag nu, tack vare denna undersökning och den nya förståelse som har uppnåtts, bidragit till nyansera den egna förförståelsen och den egna förtåelsehorisonten, vilket i sin tur kommer att hjälpa till att forma den egna traditionen, inför andras studier om grupper som historiskt setts som heretiska.

Mina resultat av denna studie utmanar i stor utsträckning den förförståelse av katarerna, som till stor del bygger på polemik. I studien har riternas roll diskuterats tillsammans med katarernas

teologi, något som inte har gjorts i någon större utsträckning, där det inte går att förneka det faktum att riterna spelar en väsentlig roll för katarernas frälsning. Både riternas betydelse och frälsningstemat *iklädande* ligger mycket nära traditionell katolsk teologi, då i bemärkelsen av sakramentens betydelse för frälsningen respektive hur uppståndelsen förstods. Polemiken gentemot katarerna har gått ut på att förstora skillnaderna och dölja de likheter som tycks finnas, och det finns skäl att anta att forskningen har fokuserat på det som skiljer den medeltida katolska teologin från katarismen istället för att undersöka likheterna. Av samma anledning har tidigare forskning sammankopplat katarismen med de gnostiska heretikerna, vilket är ytterst olämpligt, då katarismen verkar ha lika mycket gemensamt med ”ortodox” kristendom som med gnosticismen. Sannolikt ligger det inte i forskares egentliga intresse att ”framhäva” vissa likheter och skillnader, men det är fortfarande sannolikt att de påverkats av polemiska källor när det gäller hur de kategoriserar katarerna och vad de ser som karaktäristiskt för denna riktning. Den moderna forskningen har påverkats av polemik då man är beroende av tidigare sätt att kategorisera olika grupper, även om forskaren inte lägger någon värdering i ortodoxi och heresi. För det vi har kunnat se i undersökningen är hur Jesus bokstavligen lider och dör på korset, med någon form av materiell kropp. Båda dessa slutsatser stämmer inte med vad tidigare forskning har låtit förutsätta. Denna syn på Jesus som lider, dör och återuppstår är traditionellt kristna motiv, såväl som att Jesus nedstiger till underjorden²²⁷ och detta har inte tillskrivits katarerna av tidigare forskning. Att frälsningen endast är uppnåelig inom den egna kyrkan är också ett motiv som katarismen har gemensamt med den medeltida katolska kyrkan, vilket inte har synliggjorts av tidigare forskning. Jesus verkar ha haft en oerhört central och mångfacetterad roll för frälsningen enligt katarerna. En roll som krävde att Jesus var fysisk och materiell. Allt detta pekar på att skillnaderna inte är så avgörande som forskare först har trott, vilket den nya förståelsen som framkommit genom min studie kan visa. En del av syftet med denna studie har varit att belysa dessa ”skillnader” för att undersöka huruvida skillnaderna faktiskt är så stora som traditionen och tidigare forskning vill fastställa, vilket jag i min studie kan konstatera inte är fallet.

²²⁷ Frank, Georgia, (2009), ”Christ's Descent to the Underworld in Ancient Ritual and Legend”, i Daly, R. J. (red.), *Apocalyptic Thought in Early Christianity*, Holy Cross Orthodox Press.

Del 4: Avslutning

4.1. Sammanfattning

Jag har i denna studie undersökt katarernas syn på frälsningen och i synnerhet Jesu roll för frälsningen, enligt de texter som katarerna själva har skrivit och använt sig av. Genom en hermeneutisk teori och metod där jag analyserar delar av en helhet, i detta fallet skrifter ur ett större textkorpus, produceras ny förståelse av vad den helheten i sin tur är en del av, nämligen ett katariskt textkorpus och katarismen i stort. Detta skapar ny förståelse som därefter kan vidga den egna förförståelsen och bredda den egna förståelsehorisonten. Tidigare forskning har påvisat olika frälsningsteman och dessa har kunnat bekräftas i analysen av källmaterialet. Jag har analyserat de utvalda källtexterna var för sig och undersökt vilka uppfattningar och idéer som fanns kring frälsningen och det blev tydligt att antalet frälsningsteman som förekommer i källmaterialet överstiger de som har identifierats i den tidigare forskningen. Det framgick av analysen att katarernas frälsningsteologi kan förstås som en strävan att återvända till ursprungstillståndet som rådde innan djävulen och de änglar som stod på hans sida fördrevs från himlen. Genom kunskap och riter som Jesus förkunnar om och instiftar öppnas vägen till frälsningen via *konsolamentum*, den katariska dopriten. Jesus möjliggör denna frälsning genom att han, medan han var död, besegrade djävulen och döden, frantog dem deras makt och gjorde det möjligt för de änglar som fördrevs tillsammans med djävulen att få återvända till himlen. Det är Jesus som frälser, genom det Jesus förkunnar, instiftar och genom att han besegrar djävulen. På så sätt blir mitt resultatet att: Jesus i allra högsta grad är väsentlig för katarernas frälsning, genom att ge kunskap om det goda, instifta *konsolamentum* och besegra döden.

4.2. Slutsats och vidare forskning

Katarernas frälsningsteologi går ut på att en katar ska genom *konsolamentum* återvända till sitt himmelska hem. Jesu roll i frälsningen är ytterst aktiv och väsentlig, då Jesu roll är den av en lärare av det goda, instiftare av frälsningens tillvägagångssätt (*konsolamentum*) samt som eskatologisk hjälte som besegrar det onda. Denna uppfattning skiljer sig inte särskilt mycket från en mer traditionell kristen frälsningssyn. Detta blev tydligt genom användandet av en hermeneutisk teori och metod, där läsningen av dessa texter ska förstås i sin kontext och enbart utifrån i sig själva, inte utifrån polemiska texter. På så sätt skapas ny förståelse och den egna

förförståelsen nyanseras. Tidigare forsknings uppfattning av den katariska Jesus som något radikalt annorlunda jämfört med Jesus i traditionell kristendom stämmer inte. Jesus hade en oerhört central och praktisk roll för katarernas frälsning, en roll som var mångfacetterad. En roll som i allra högsta grad krävde att Jesus var fysisk och materiell. Vilket onekligen är en ny förståelse av den katariska Jesus.

För att vidare forskning ska kunna bedrivas behöver forskare vara medvetna om polemikens funktion av att överdriva skillnader och därför ifrågasätta vissa sätt som katarerna traditionellt framställs på. Man behöver bli mer kritisk och i högre grad ta katarernas egna texter i beaktande. På detta sätt hade det varit intressant att undersöka hur mycket som faktiskt skiljer sig mellan katarisk och medeltida katolsk frälsningsteologi, just med tanke på hur lika dessa två kyrkors frälsningsteologier verkar vara. Även vidare studier om den Heliga Andens roll i katarisk frälsningsteologi, för att då kunna utröna hur katarismen ser på den Heliga Anden och på treenigheten, skulle kunna bidra till en bredare kunskap och förståelse för denna grupp kristna.

Del 5: Käll- och litteraturförteckning

5.1. Källor

Wakefield, Walter L. & Evans, Austin P. (red.), (1969), *Heresies of the High Middle Ages: Selected Sources*, Columbia U.P, New York, s. 468-494.

5.2. Litteratur

5.2.1. Tryckt litteratur

Arnold, John H., (2016), "The Cathar Middle Ages as a Methodological and Historiographical Problem", i Sennis, Antonio C. (red.), *Cathars in Question*, York Medieval Press, Woodbridge, Suffolk.

Barber, Malcolm, (2000), *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*, Longman, Harlow.

Chadwick, Henry, (1998), *Den tidiga kyrkans historia*, Nora: Nya Doxa, Falun.

Frank, Georgia, (2009), "Christ's Descent to the Underworld in Ancient Ritual and Legend", i Daly, R. J. (red.), *Apocalyptic Thought in Early Christianity*, Holy Cross Orthodox Press.

Føllesdal, Dagfinn, Walløe, Lars & Elster, Jon, (2001), *Argumentationsteori, språk och vetenskapsfilosofi*, 3. uppl., Thales, Stockholm.

Gilje, Nils, (2020), *Hermeneutik som metod: en historisk introduktion*, Daidalos, Göteborg.

Hagman, Ylva, (1988), *Catharism: a Medieval Echo of Manichaeism or of Primitive Christianity?*, Lund.

Hagman, Ylva, (1994), *Katarerna: enhet och mångfald inom den kataro-bogomiliska rörelsen*, Esclarmonde, Diss. Lund: Univ.,Ulricehamn.

Lambert, Malcolm, (1998), *The Cathars*, Blackwell, Malden, Mass.,

Lansing, Carol, (1998), *Power and Purity: Cathar Heresy in Medieval Italy*, Oxford University Press, New York.

Linjamaa, Paul, (2018), *Early Christian Determinism: A Study of the Ethics of The Tripartite Tractate*, Lund University, Centre for Theology and Religious Studies, Diss. Lund : Lunds universitet, Lund.

Linjamaa, Paul, (2017), *Valentinianernas evangelium: gnosticismen och den antika kristna idévärlden i ljuset av texterna från Nag Hammadi*, Arcus, Lund.

O'Shea, Stephen, (2000), *The Perfect Heresy: the Revolutionary Life and Death of the Medieval Cathars*, Profile, London.

Pålsson, Katarina, (2021), *Negotiating Heresy: The Reception of Origen in Jerome's Eschatological Thought*, Münster: Aschendorff.

Shaw, Teresa M., (2005), "Ascetic Practice and the Genealogy of Heresy: Problems in Modern Scholarship and Ancient Textual Representation", i Martin, Dale B. & Miller, Patricia Cox (red.), *The Cultural Turn in Late Ancient Studies: Gender, Asceticism, and Historiography*, Duke University Press, Durham.

Sjöberg, Maria, (2018), "Textanalys", I Gustavsson, Martin & Svanström, Yvonne (red.), *Metod. Guide för historiska studier*, Studentlitteratur, Lund.

Tosh, John, (1991), *Historisk teori och metod*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund.

Weis, René J. A., (2001), *The Yellow Cross: the Story of the Last Cathars, 1290-1329*, Penguin, London.

5.2.2. Elektronisk litteratur

Westerdahl, Petra, (2015), *Katarernas teologi*, [Kandidatuppsats, Lunds universitet], Lund university publications,
<https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=7695867 fileOid=7753890>,
(senast hämtad 2025-12-10),

Karlsson, Jakob, (2023), *Melioramentum - Katarismens teologiska syn på och rituella konstruktion av hierarkier*, [Kandidatuppsats, Lunds universitet], Lund university publications,

<https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=9144632&fileOId=9144635>
, (senast hämtad 2025-12-11),

Nationalencyklopedin, sökord: eskatologi.

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/eskatologi>, NE Nationalencyklopedin AB,
(senast hämtad 2025-12-11).

Appendix

Begreppslista

Följande är en lista på ord och begrepp som förekommer i källmaterialet och således kommer att diskuteras eller omnämnas. Listan bygger på en liknande lista som jag sammanställde inom ramen för min kandidatuppsats och som användes i det arbetet. Syftet med denna lista är att tillhandahålla en överskådlig och lätthanterlig sammanställning av intrikata ord och begrepp. Denna lista ämnar att vara ett verktyg för läsare som snabbt behöver påminna sig om vad vissa ord betyder.

Ancianus - en assisterande gudstjänstledare som bistår *ordinatus* inom ramen för olika riter och ritualer. En *ancianus* måste vara en konsoliderad katar, en *perfectus*.

Apparellamentum - den månatliga gudstjänst där katarer ber om sina synders förlåtelse. *Apparellamentum* kan också förekomma som en distinkt del av konsolamentumriten, där kandidaten förbereder sig på att ta emot *konsolamentum*.

Ire ad Pacem - den hälsning som närvarande katarer vid en gudstjänst delar med varandra. Det kan innefatta att män omfamnar och kysser varandra. Kvinnorna omfamnar varandra och kysser den bok som har använts under den aktuella gudstjänsten. Antingen Bibeln eller Johannesevangelietet.

Konsolamentum - det andedop som en katar genomgår för att få bli en del av *perfecti*. Ordet kan dels syfta på själva dophandlingen med hand- och bokpåläggning samtidigt som *konsolamentum* kan innebära hela gudstjänsten som består av fler delar före själva dophandlingen.

Melioramentum - en form av rituell hälsning som en katar eller en församling gör gentemot *ordinatus* eller den bok som ska användas vid gudstjänsten, där församlingen säger ”välsigna oss, var oss nådiga” tre gånger samtidigt som de bugar.

Ordinatus - titeln på den *perfectus* som leder en gudstjänst.²²⁸

Panis sanctae orationis - katarernas brödvälsignelse som endast *perfecti* fick göra. Välsignelsen bestod av att en *perfectus* bad Fader vår över brödet.²²⁹

Perdonum - botgöringen som är en del av *apparellamentum*-ritualen.

Perfectus (plur *perfecti*) - ordet för en katar som har genomgått *konsolamentum* och nu lever i enlighet med de löften som åläggs den som ska få ta emot *konsolamentum*. En *perfectus* får i sin tur konsolidera andra.

Sancta oratio - den andra delen av konsolamentumriten där kandidaten efter en utförlig genomgång av vad Fader vår innebär och efter att ha sagt ja till att be bönen ofta får tillåtelse av den katariska kyrkan att be den bönen. Utan den tillåtelsen får en katar inte be bönen. *Sancta oratio* kan också vara en självständig gudstjänst men alla *perfecti* är tvungna att genomgå *sancta oratio*.²³⁰

²²⁸ Karlsson (2023), s. 19.

²²⁹ Hagman (1994), s. 107 & 212.

²³⁰ Karlsson (2023), s. 19-20; Hagman (1994), s. 107.